

PERVİN-İ İTİSAMÎ VE ŞİİRİ

PROF. DR. NİMET YILDIRIM *

Öz

Pervîn-i İtisamî, İran'ın en büyük kadın şairlerinden biridir. "İtisâmu'l-mulk" lakabıyla bilinen İran'ın en ünlü yazarları, mütercimleri ve bilginleri arasında yer alan babası, Mirzâ Yûsuf Hân İtisamî o dönemler edebiyat konulu önemli yayın organlarından *Bahâr* dergisinin editörüydü. Yusuf İtisamî'nin evi; ünlü edebiyatçılar ve yazarların buluştuğu bir edebiyat ve şiir meclisiydi. Bu yüzden daha çocukluk yıllarında Pervîn, zamanın bilge edebiyat adamları Ali Ekber-i Dihhudâ ve Meliküşşuarâ Bahâr gibi büyük kişiliklerle tanışma imkanı buldu. Pervîn-i İtisamî'nin kişiliği, felsefî görüşleri, fikirleri, üslûbu ve ahlakî mazmunlarıyla İran edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Temaları genellikle sosyal ve ahlakî şiirlerinde, özellikle kadın ve aile ön planda gelmektedir. Üslûbu kendine özgü deyiş biçiminin Horasan ve Irak üslûplarıyla bileşimi gibidir. Özellikle Nâsır-ı Hüsrev ile Sadî-yi Şirazî'nin etkisinde kalmıştır. Etkilendiği diğer şairler arasında Senâî, Evhadüddîn-i Enverî, Ferîdüddîn Attâr, Mevlanâ Celaleddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şirazî ve Abdurrahmân-ı Câmî sayılabilir. Bu makalede; Pervîn-i İtisamî'nin hayatı, edebi kişiliği ve şiiri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pervîn-i İtisamî, Çağdaş Fars Şiiri, İran Edebiyatı.

ABSTRACT

Pervin-i Itisami, one of Iran's greatest women poets, was born in Tabriz in 1285/1907. His father, Mirzâ Yûsuf Hân İtisamî, who was one of the most famous writers, translators and scholars of Iran, known as

* PROF. DR. NİMET YILDIRIM, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: yildirim2002@hotmail.com, Web: nimetyildirim.com.tr; nyildirim.wordpress.com.

"Itisâmu'l-mulk, he was the editor of *Bahâr* magazine which was one of the important literary organs of that period. Yusuf Itisami's house; It was a literary and poetic assembly where famous writers and writers met. For this reason, in her childhood, Pervîn had the opportunity to meet great personalities such as the wise literary men of the time, Alî Akbar Dihkhudâ and Muhammad Taqî Bahâr. Pervîn-i Itisamî has a special place in Iranian literature with his personality, philosophical views, ideas, style and moral subjects. Her themes are generally in the social and moral poems, especially women and family. Style is like the combination of its distinctive style with Khorasan and Iraqî styles. It was especially influenced by Naser e Khusraw and Sadi Shirazi.

Keywords: Pervîn-i Itisamî, Contemporary Persian Poetry, Iranian Literature.

چکیده

پروین اعتصامی یکی از بزرگتری شاعران زن ایران می باشد که در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی / ۱۹۰۷ میلادی در تبریز متولد شده است. پدرش میرزا یوسف خان اعتصامی که با لقب "اعتصام الملک" شناخته می شد از ادبا، مترجمین و نویسندگان بنام بوده است و دبیر مجله "بهار" در آن دوران بود. خانه یوسف اعتصامی، مجلسی ادبی و شعری برای گردهمایی شاعران و نویسندگان مشهور آن دوران بود. از این رو پروین از همان سالهای کودکی فرصت آشنایی با افراد بنام ادبی دوران همچون علی اکبر دهخدا و ملک الشعرای بهار را بدست آورد. خصوصیات پروین اعتصامی، دیدگاه های فلسفی اش و افکار، اسلوب ومضامین اخلاقی در ادبیات ایران جایگاه ویژه ای دارد. معمولا چهارچوبهای اجتماعی، اخلاقی و بویژه زن و خانواده در شعر وی به چشم می خورد. اسلوب خاص وی گویا با اسلوب های خراسانی و عراقی ترکیب شده است. به نظر می رسد پروین بیشتر تحت تاثیر ناصر خسرو و سعدی شیرازی بوده باشد. سنایی، اوحید الدین انوری، فرید الدین عطار، مولانا جلال الدین رومی، حافظ شیرازی و عبدالرحمن جامی از دیگر شاعرانی هستند که پروین از ایشان تاثیر پذیرفته است. در این مقاله زندگی پروین اعتصامی، شخصیت ادبی و شعرش بررسی شده است.

کلید واژه ها: پروین اعتصامی، شعر معاصر فارسی، ادبیات ایران.

1. HAYATI

İran'ın en büyük kadın şairlerinden biri olan Pervîn-i İtisamî, 1285 hş./1907 yılında Tebriz'de dünyaya geldi. Annesi Ahter, Mirzâ Abdülhüseyin Han'ın kızıydı. "İtisâmu'l-mulk" lakabıyla bilinen İran'ın en ünlü yazarları, mütercimleri ve bilginleri arasında yer alan babası, **Mirzâ Yûsuf Hân İtisâmî** (ö. 1316 hş./1937) İran'da yayınlanan ilk edebiyat dergisi olan *Bahâr*'ın editörü olması, öte yandan ünlü Arapça ve Fransızca eserleri Farsça'ya çevirmesiyle bilinmekte, İran gazetecilik ve bilim dünyasında önde gelen bir kişilik olarak edebiyat çevrelerince yakından tanınmaktaydı. İtisâmu'l-mulk, Türkçe'yi ve Arapça'yı da ileri düzeyde biliyordu. Maliye çalışanlarından olan büyük babası Tebriz'e gelip yerleşmiş, Pervîn-i İtisamî'nin babası da burada dünyaya gelmişti. Pervîn beş yaşında iken (1291 hş./1911) ailesiyle birlikte Tahran'a gidip yerleşmişlerdi. Yusuf İtisamî'nin evi; ünlü edebiyatçılar ve yazarların buluştuğu bir edebiyat ve şiir meclisiydi. Bu yüzden daha çocukluk yıllarında Pervîn, zamanın bilge edebiyat adamları **Ali Ekber-i Dihhudâ** (ö. 1334 hş./1955) ve **Meliküşşuarâ Bahâr** (ö. 1330 hş./1951) gibi büyük kişiliklerle tanışma imkanı buldu. Arapça ve Farsça'yı, özellikle bu iki dilin grameri ile temel edebiyat bilgilerini babasından öğrenmeğe başlayan Pervîn altı yaşlarından itibaren içlerinde babası ve başta **Meliküşşuarâ Bahâr** olmak üzere ünlü şahsiyetlerin yer aldığı bilim ve edebiyat çevreleriyle olan yakın ilişkilerinden dolayı özel hocalardan da ders alarak kendisini iyi düzeyde yetiştirdi. Çocukluk yıllarında boş vakitlerini oyundan daha çok okumayla geçiren Pervîn, on bir yaşlarında **Firdevsî** (ö. 411/1020), **Menûçehrî-yi Damğanî** (ö. 432/1040), **Nâsır-i Hüsrev** (ö. 481/1088), **Enverî** (ö. 583/1187), **Nizamî-yi Gencevî** (ö. 619/1222), **Mevlanâ Celaleddîn** (ö. 672/1273) gibi ünlü Fars şairlerinin şiirlerini okudu. ¹

¹Müderres, Mîrzâ Muhammed Ali, *Reyhânetü'l-edeb fî terâcimi'l-marûfîn bi'l-kuna ve'l-lakab*, Tahran 1364 hş., I, 148-150; Hayyâmpûr, Abdürresûl *Ferheng-i Sohenverân*, Tebriz 1340 hş./1961, s. 166-167; Safâ, Zebîhullâh, *Genc-i Sohen*, Tahran 1961, III, 291-308; Rypka, Jan, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân* (çev. Kerîm-i Keşâverz), Tahran 1370 hş., s. 387; Ajend, Yakûb, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, Tahran 1363 hş., s. 177; Alevî, Bozorg, *Târîh-i Edebiyyât-i Muâsir-i Îrân* (çev. Said Firuzabadî), Tahran 1386 hş., s. 300; Aryenpûr, Yahyâ, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, Tahran 1374 hş., s. 539; Muhammedî, Hasan Alî, *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, Tahran 1375 hş., s. 405; Mîr Ensarî, Alî, *Meşâhîr-i Edeb-i Fârsî*, Tahran 1376 hş., I,

Hem İran'da ve hem de dış ülkelere yaptığı seyahatlerinde babasıyla birlikte bulunan, çocukluk yıllarından itibaren şiire, edebiyata çok yakın ilgi duyan ve sekiz yaşlarında şiir söylemeye başlayan Pervîn-i İtisâmî'nin ilk şiirleri babasının editörlüğündeki *Bahâr* dergisinde yayınlandı. Bir süre sonra şiirlerinin diğer birtakım dergilerde de yayınlanmasıyla edebiyat çevrelerinin ilgi ve beğenilerini kazanmaya başladı. Onun şiir zevki ve edebî yeteneklerinin gelişmesinde önemli rol oynayan dikkate değer etkenlerden biri de, babasının da üyeleri ve müdavimlerinden olduğu edebî meclislere yoğun olarak katılmasıydı. Bu tür toplantılardan birinde ünlü şair ve yazarlardan **Muhammed Takî-yi Bahâr** onun şiir dalındaki yeteneklerini sezinlemiş ve kendisini bu konuda teşvik etmiş, yıllar sonra da divanına önsöz yazmıştır. Bu önsöz Pervîn'in divanının daha sonra yapılan hemen hemen bütün baskılarında yer almıştır. Bütün bunların yanı sıra babası değişik dillerde yazılmış ünlü şairlerin şiirlerini Farsça'ya çevirdikten sonra kızının şiir formatına aktarmasını sağlayarak onun yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Bütün bu etkenler Pervîn'in kendisini edebiyata ve şiire vermesinde önemli rol oynamış, onun daha sonraki dönemlerde şiir ve şairlik alanlarında önemli ilerlemeler sağlamasına yardımcı olmuştur. ¹

131; Zerrînkûb, Abdülhüseyin, *Bâ Kârân-i Hulle*, Tahran 1367 hş., s. 363-372; Burkaî, Seyyid Muhammed Bâkır, *Sohenverân-i Nâmî-yi Muâsir-i Îrân*, Tahran 1373 hş., II, 777; Zerrînkûb, Abdülhüseyin, *Defter-i Eyyâm*, Tahran 1375 hş., s. 55; Şekîba, Pervîn, *Şir-i Fârsî Ez Ağâz Tâ İmrûz*, Tahran 1373 hş., s. 294; *Yâdnâme-yi Pervîn-i İtisâmî* (ed. Ali Dehbaşî), Tahran 1370 hş.; Nevruzî, Cihânbehş, *Edebiyyât-i Muâsir*, Tahran 1375 hş., s. 285-286; Yâhakkî, Muhammed Cafer, *Çun Sebû-yi Teşne/Edebiyyât-i Muâsir-i Îrân*, Tahran 1375 hş., s. 162; Çavuş Ekberî, Rahîm, *Hekîm-i Bânû-yi Şir-i Fârsî*, Tahran 1387 hş., s. 19; Şâh Hüseyinî, Mihrî, *Zenân-i Şâir-i Îrân*, Tahran 1374 hş., s. 114-126; "Moayyad, Heshmat, "E'teşâmî, Parvîn" *Eir.*, Iranica.com; Savi, Saime İnal, "Pervîn-i İ'tisâmî", Savi, Saime İnal, "Pervîn-i İ'tisâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/DİA*, (İstanbul 2007) XXXIV, 246; Dâdbih, Asğar-Ensârî, Mir Ali, "Pervîn-i İtisâmî", *DMBİ*, XIII, 611; Karaçî, Ruhengiz, "Pervîn-i İtisâmî", *DZEF*, II, 126-127.

¹Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, s. 177-178; Alevî, Bozorg, *Târîh-i Edebiyyât-i Muâsir-i Îrân*, s. 301; Aryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 539; Şekîba, *Şir-i Fârsî Ez Ağâz Tâ İmrûz*, s. 294-295; Mir Ensârî, Alî, *Meşâhîr-i Edeb-i Fârsî*, I, 131-

Babası, Pervîn'i özgür, arzuladığı alanda iyi bir eğitim görmesi amacıyla kendi isteğiyle Amerikan Kız Koleji'ne gönderdi. Pervîn bu okulu iyi derecede bitirdi. Onun bilinen özelliklerden biri de bir Amerikan Koleji'nde okumuş olmasına rağmen hiçbir zaman doğulu kadın olma özelliğinden kesinlikle ödün vermemesi ve bütün değerlerini koruyabilmesidir. 1304 hş./1926 yılında Rızâ Şah Pehlevî'nin sarayında eşine ve çocuklarına özel hocalık yapmasının istendiği, fakat onun "Asla o saraya girmeyeceğim" diyerek bu teklifi geri çevirdiği söylenir. İran'da o dönemlerde gözlenen kadın hareketlerinden hiçbirine katılmayan Pervîn, bu tür faaliyetlerin kendisi gibi edebiyat ve bilimle uğraşan sosyal kategorilerde yer alan kadınların dışındaki gruplar tarafından yapılmasının daha uygun olacağı kanaatini taşımaktaydı. Zamanının çoğunu değişik konularda okuyarak, edebiyat alanında araştırma yaparak geçiren Pervîn-i İtisamî, Fars edebiyatının yanında İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında da köklü bir eğitim görmüş ve İngilizceyi de ileri düzeyde öğrenmişti. [¶]

Öğrenimini tamamladıktan sonra bitirdiği okulda Fars Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı dersleri veren Pervîn-i İtisamî, 1313 hş./1934 yılında evlenerek Kirmanşah'a gidişine kadar bu görevini sürdürdü. Pervîn, mutlu bir evlilik hayatı kuramadığı için birkaç ay gibi kısa süre sonra bu evliliğine son vererek edebiyat ve şiire daha çok yer ayırdığı yeni ve apayrı bir hayat yaşamaya başladı. Şiirlerinde bu olayın etkisi sadece bir kıtasında görülmektedir:

ای گل، تو ز جمعیت گلزار، چه دیدی
جز سرزنش و بد سری خار، چه دیدی

ای لعل دل افروز، تو با اینهمه پرتو
جز مشتری سفله، ببازار چه دیدی

32; Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 162; Dâdbih, Asğar- Ensarî, Mir Ali, "Pervîn-i İtisamî", *DMBİ*, XIII, 613; Karaçî, Ruhengiz, "Pervîn-i İtisamî", *DZEF*, II, 127.

¶İRAN BETHEAL adlı kız mektebi.

¶Muhammedî, *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, s. 405-406; Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, s. 177-178; Aryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 539; Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 163; Moayyad, Heshmat, "E'teşâmî, Parvîn" *Eir.*, Iranica.com; Karaçî, Ruhengiz, "Pervîn-i İtisamî", *DZEF*, II, 127.

رفتى به چمن، ليک قفس گشت نصيبت

غير از قفس، ای مرغ گرفتار، چه دیدی

*Ey gül, gül bahçesinden sen ne gördün?
Dikenin sitemi ve kötülüğünden başka ne gördün?*

*Ey gönül aydınlatan yakut, şu olanca alımlılığınla,
Pazarda sıradan bir müşteriden başka ne gördün?*

*Çimenliğe gittin, ancak payına kafes düştü!
Kafesten başka ey esir kuş ne gördün? ^Δ*

Çocukluk günlerinde bile insanlardan kaçan ve yalnızlığı tercih eden Pervîn, genelde az konuşur ve çok düşünürdü. Kadınları ilgilendiren sosyal etkinliklerde de ön planda görülmez, özgürlük ve insan hakları amaçlı hareketlere bile katılmazdı. Bütün bu münzevî yaşam tarzı dizelerinde açıkça görülmektedir. Ancak bütün bunların yanı sıra uygun ortamlar bulunduğu şiiirle bu tür hareketleri desteklemekten de geri de durmazdı.

Pervîn'in bazı şiiirleri babasının sahibi olduğu *Bahâr* dergisinde yayınlanıyordu. Divanı ilk defa 1314 hş./1935 yılında Muhammed Takî Bahâr'ın önsözüyle yayınlanan, Fars şiiirinin doruklarında yer edinmiş Pervîn-i İtisâmî, 1320 hş./1941 yılında 35 yaşında hayata veda etti. ^ƒ

Pervîn İtisâmî'nin dünyaya veda edişinin birinci yıldönümünde onu anmak için "Encümen-i Danişverân" tarafından hazırlanan programda okunan ünlü şiiirlerin şiiirleri arasında **Muhammed Hüseyin-i Şehriyâr**'ın Pervîn için söylediği şiiir en güzellerinden biriydi:

سپهر سخن راست پروین ستاره

جهانی سوی این ستاره نظاره

^Δ*Divân-i Pervîn-i İtisâmî*, s. 380.

^ƒMuhammedî, *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, s. 406; Aryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 540; Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, s. 178; Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 163.

بلند آسمانی است دیوان پروین
بلند اخترانش برون از شماره

دو صد رشته گوهر که هر یک چو پروین
به گوش سپهری سزد گوش واره

به هر درد و داغی توان چاره جستن
دریغا به داغ اجل نیست چاره

بهل شهریار آتش شوق پروین
که این جا دلی باید از سنگ خاره
*Pervîn söz feleğinin yıldızı,
Bir dünya seyrediyor bu yıldızı;*

*Yüce bir gök Pervîn'in divanı
Sayısız onun yüce yıldızları.*

*İki yüz ip dizili mücevher, her biri Pervîn gibi;
Bir feleğin kulağına yaraşır bir küpe gibi.*

*Çaresi var her derdin, her yaranın,
Yok çaresi ne yazık ki ecel yarasının!*

*Bırak Şehriyâr, Pervîn'in aşk ateşini,
Sert taştan bir gönül gerek burada. ۷*

Çok kısa bir ömrü, şiir söylemek için oldukça kısa bir fırsatı olmasına karşın Pervîn, şiirde en güzel fırsatı yakalamış, onun Fars şiiri dünyasında oturduğu makam ne çağdaş dönemde ne de klasik çağlarda Hâfız dışında hiçbir şaire nasip olmamıştır. Pervîn'in Meşrutiyet sonrası dönem Fars şiirinde birdenbire ortaya çıkması son derece önemli ve büyük bir olay olarak kabul edilir. Onun edebiyat ve şiir üzerindeki etkileri, hem yaşlıları,

۷Şekîba, *Şir-i Fârsî Ez Ağâz Tâ İmrûz*, s. 296.

hem aynı çağda yaşayan şairlerde, hem de kendisinden daha yaşlı şairlerde açıkça görülür. O yıllarda yayınlanmış şiir mecmuaları, şiir ve edebiyat yayın organlarında kısa bir gezinti bu durumu belirgin olarak göstermektedir. Bundan da öte; Nimâ Yûşic gibi Modern Fars Şiiri'nin öncüsü olarak bilinen büyük bir şair, divanındaki şiirlerinin tanıklığıyla dillere destan şiiri "Efsane"yi kaleme aldıktan yıllarca sonra Pervîn'i izleyerek onun tarzında şiir yazmaya çaba göstermiştir. Nimâ, 1306-1316 hş. yılları arasında yazdığı; "Horus-i Sade", "Kerm-i Ebrîşem", "Esb Devanî", "Horus-i Bukelemûn", "Berende-yi Münzevî" ve "Dûd" gibi şiirlerini hep Pervîn'in şiirlerini göz önünde bulundurarak yazmıştır. [^]

2. EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRİ

Pervîn'in divanının ilk baskısından itibaren hemen hemen bütün baskılarında yer verilen Meliküşşuara Bahâr'ın değerlendirmelerine yer veren önsözünden bazı kısımları burada aktarmamız yararlı olacaktır:

"Bu divan, lafzi ve manevi iki farklı tarzın şairin özgün tarzıyla birleşmesi sonucu ortaya çıkan bir şiir tarzıyla yazılmıştır. Bunlardan biri, özellikle Nâsır-i Hüsrev olmak üzere Horasan şairlerinin tarzı; diğeri de başta Sadî olmak üzere Irak ve Fars bölgesi şairlerinin tarzıdır. Anlamsal derinliği açısından ise filozoflar ile ariflerin düşünceleri etkisini göstermektedir. Bütün bunlar, anlamların fiziksel şekiller büründüğü, gerçeği arama hedefi güden özgün bir tarz ve üslup ile birleşerek alabildiğine özgün ve orijinal bir tarz ortaya çıkarmıştır. ⁹

Bu divandaki kasideler Nâsır-i Hüsrev kasidelerinin kokusu ve ışıltılarını taşır. Bunun yanısıra Sadî ve Hâfız'ın olağanüstü ifadelerini çağrıştıran dizeler çoktur. Öğüt, ahlaki üstünlükler ve erdem, dünyanın gerçeğini filozof bir arif bakışıyla tanımlama; zavallıların, yoksulların, zulme uğramışların gönüllerini teselli etme; "*Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez.*"¹ kutsal sözünden de hareketle bilgelerin kan ağlayan yüreklerini teselli

[^]Kedkeni, Muhammed Rıza Şefî, *Bâ Çerâğ u Âyîne*, Tahran 1392 hş., s. 459, 463-464.

⁹*Divân-i Pervîn-i İtisâmî*, "Dîbaçe-yi Meliküşşuarâ Bahâr", s. 41.

¹*Kur'ân*: Nisa; 77.

etmeyi amaçlamaktadır sanki. Bu yüzden şair, hayat yolunun mutluluk caddelerini, bilginin mutlaka edinilmesi gerektiğini, çalışmanın zorunluluğunu gönüllere son derece hoş gelecek bir şekilde dillendirmekte, “*Tufanlı hayat denizinde bilgi ve azim gemisiyle gezilmeli, umut ve arzu göklerinde hüner koluyla kanadıyla uçulmalı*” demektedir:¹

علم سرمایه هستی است، نه گنج زر و مال
روح باید که از این راه توانگر گردد

نخورد هیچ توانگر غم درویش و فقیر
مگر آنروز که خود مفلس و مضطر گردد

قیمت بحر در آن لحظه بداند ماهی
که بدام ستم انداخته در بر گردد

گاه باشد که دو صد خانه کند خاکستر
خسک خشک چو همصحبت اخگر گردد

*Varlığın sermayesi bilgi, altın ve mal hazinesi değil,
Ruh bu yoldan zengin olmalı!*

*Çekmez hiçbir zengin; yoksul, derviş gamı,
Kendisi iflas edip yoksul olmadıkça!*

*Denizin değerini balık anlar ancak,
Sitem ağma takılıp olduğunda tepetaklak!*

*Bazen olur; iki yüz evi küll eder,
Kor ateşle oturup kalkmış diken ve kerpiç!*

Pervîn-i İtisâmî’den önce de, sonra da İran’da ünlü erkek şairlerin yanı sıra çoğu zaman kadın söz ustaları da hep var olagelmişlerdir. Ancak Pervîn ne klasik dönem Fars şairleri ve ne de kendisinden sonra gelen modern çağların şairleriyle mukayese edilebilecek bir yetenek değildir. Fars edebiyatı tarihinde kendisini hep arka planda tutan, yaşadığı toplumun

¹*Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî, “Dîbaçe-yi Meliküşşuarâ Bahâr”, s. 42.*

sorunlarını dillendirmeği temel amaç edinen Pervîn gidi fedakâr kişilikler elbette her çağda vardır. Ancak bu bağlamda Pervîn bambaşka bir yetenek olarak ortaya çıkmaktadır. Dizelerinde asla kendisinden, arzularından, hevesleri ve alımlılığından söz etmemiş, o hemen hemen bütün eserlerinde yeni birtakım sosyal içerikli hedefleri dillendirmiş; şiirini ve sanatını sadece etik ve sosyal birtakım yenilikleri gerçekleştirme uğrunda kullanmıştır. Pervîn'in şiiri; yeni konular, yoksullar, çaresizler ve düşkünlerin sıkıntılarını dile getirmesiyle öne çıkar. O gerçekte sıkıntılar içerisinde yaşamakta olan toplum kesimlerinin, zarar görmüşlerin, haklarının savunucusu; çalışan, üreten ve sıkıntı çekenlerin dert ortağı, bahtsızların heyecanlı ve yılmaz sözcüsüdür. ¹²

Pervîn'in kişiliği, felsefî görüşleri, fikirleri, üslûbu ve ahlakî mazmunlarıyla İran edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Şiirle ilgili çalışmalarında esas yönlendirici olan babası başlangıçta ona Fransızca, Arapça ve Türkçe şiirlerden yaptığı mensur çevirileri vererek bunları şiir formatına dönüştürmesini istiyordu. Sosyal ve ahlaki konuları ele alan şiirlerinde özellikle kadın ve aile öne çıkmaktadır. Pervîn bu bağlamdaki şiirlerinde; kadının eğitiminden ve kalkınmadaki öncül rolünün öneminden söz eder. İran toplumundaki aksak yönleri ele alır ve bu aksaklıkların eğitim ve öğretim yetersizliğinden doğduğunu öne sürer. Şiirlerinde ahlakî ve tasavvufî konuların yanı sıra vatan sevgisi, doğa da işlenmiştir. ¹³

Pervîn'in sağlam bir lafız ve anlam örgüsüne sahip kasidelerindeki ahlaki ve tasavvufî ruhla kısa mesnevilerindeki renklilik kıtalarında yerini kadınca duygulara ve inceliğe bırakır. Eski ve yeni tarzda yazdığı kıtalarının dili son derece sade ve açıktır. Arapça'yı çok iyi bilmesine rağmen divanında kullandığı Arapça kelime sayısı çok azdır. Kalıp ve şekilden daha çok düşünce ve anlama önem veren Pervîn, yeniden canlandırdığı münazara formunda çok başarılı olmuş, klasik edebiyattan ilham alarak yazdığı bu tarzdaki şiirlerinde kendi içgüdülerini ve yaratıcılığını ortaya

¹²Aryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 540; Moayyad, Heshmat, "E'teşâmî, Parvîn" *Eir.*, Iranica.com.

¹³Savi, Saime İnal, "Pervîn-i İ'tisâmî", *DİA*, XXXIV, 246.

koymuştur. Onun bazı beyit ve mısraları atasözü haline gelmiştir. Ali Ekber-i Dihhudâ bunlardan yirmi iki tanesini *Emsâl u Hikem* adlı eserine almıştır. ¹⁴

Pervîn, klasik Fars şiirinin yıldızları olarak kabul edilen ünlü söz ustalarının tarzlarında hiçbir değişiklik yapmadan, onların şiir örgülerini ve sanat tarzlarını bozmadan, büyük bir ustalıkla yeni düşünce ve inançları son derece güçlü ve uyumlu bir şekilde, yetenekli bir sanatkar inceliğinde aynı geleneksel kalıplarda dizelerine aktarmıştır. Bahâr, onun divanı için yazmış olduğu önsözünde şu satırları kaleme alır: “Pervîn’in şiiri, lafzî ve manevî iki sanatın kendi özgün tarzıyla karışımından ortaya çıkan özellikler göstermektedir: bu iki tarzdan biri, başta **Nâsır-i Hüsvrev** olmak üzere Horasan şairlerinin özgün tarzı, diğeri de öncüleri arasında **Sadî-yi Şirazi**’nin yer aldığı Irak ve Fars şairlerinin yaygın tarzlarıdır. Şiirindeki anlamsal derinlikler ve düşünce altyapısı açısından ise, hekim ve sufi kişiliklerin düşüncelerini çağrıştırmaktadır. Bütün bunları bir potada eriten Pervîn özgün ve son derece etkili bir tarz oluşturmuştur.” ¹⁵

Pervîn bir taraftan klasik şairlerden esinlenerek şiir yazarken, diğer taraftan batılı şairleri yorumlayıp onlara kendi duygularını katarak uyarlamasını bilmiştir. Pervîn, Çağdaş Fars Şiiri’nde, bir başka ifadeyle İran Edebiyatı Tarihi’nin bütün dönemleri ele alınacak olursa apayrı bir edebî kişilik olarak değerlendirilmektedir. Şiiri özellikle yaşadığı çağın ahlaki bozulmuşlukları ve sosyal düzensizliklerine yönelttiği itirazları açısından olağanüstü yetkinlik ve etki gücüne sahiptir; yine şiiri, tam anlamıyla yoksun bırakılmış toplum kesimleri ve mazlumların sesini yansıtmaktadır. ¹⁶

Babasının arkadaşları ve yakın dostları olan büyük edebiyatçılar; şairler ve yazarların Pervîn’in edebiyat ve şiir birikiminde son derece önemli etkileri olmuştur. Bu büyük söz ustalarının, çalışmalarına konu olarak aldıkları klasik dönem Fars şairleri, onlarla birlikte bulunduğu şiir meclisleri ve edebiyat sohbetlerinden dolayı Pervîn’in şiirlerine de yansımıştır:

¹⁴Savi, Saime İnal, “Pervîn-i İtisâmî”, *DİA*, XXXIV, 246-47.

¹⁵*Divân-i Pervîn-i İtisâmî*, “Dîbaçe-yi Meliküşşuarâ Bahâr”, s. p; Aryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 541; Şekîba, *Şir-i Fârsî Ez Ağâz Tâ İmrûz*, s. 297.

¹⁶Zerrînkûb, Abdülhuseyn, *Ez Gozeşte-yi Edebî-yi İrân*, Tahran 1358 hş., s. 544-545.

Divanındaki musammatların çoğu Dihhudâ'nın musammatlarını andırır. Kasideleri genellikle Nâsır-i Hüsrev'in aynı kalıptaki şiirlerine, bazen de Senaî ve Mesud-i Sad-i Selmân'ın ifade tarzlarına yakındır. Bazı mesnevi-leri ise Nizamî, Mevlanâ ve Sadî'yi hatırlatmaktadır. ¹⁷

Pervîn her şeyden önce bir ahlak şairi, bir ahlak öğretmenidir. Ancak onun bu ahlaki birikimi bir tasavvuf temeline dayanmaktadır. O temel de İslâm tasavvufu değildir. Onun irfanı, Eflatun öğretileri ve Gnostik öğretiler ve Yeni Eflatunculuk ilkelerini esas almaktadır. Bu yüzden ruha, ruhun kurtuluşuna özel önem vermektedir. Ruh onun dünyasında, ten hisarında hapistir. Sürekli ten ile birlikte oluşundan dolayı hep eksilmekte ve hep sıkıntı çekmektedir. Ruhun kurtuluşu da kendisini ten zindanına hapseden bütün sebeplerden ve ilgilerden uzak kalmakla olacaktır. Bu yüzden "hırstan uzaklaşmadan", "bütün hayvansal özellikleri bir kenara bırakmadan" erginliğe erişilemez. İşte burada Pervîn'in ahlaki öğretisi irfan temelleri üzerine yükselmekte; aynı zamanda çalışıp çabalamayla güç kazanmaktadır. Aynı zamanda Pervîn irfanı, Senaî, Attâr, Sadî, Mevlanâ gibi ulu söz ustalarının eserlerinde görülen örneklerin ilhamıyla yeni-çağda yeni ve farklı bir formatta dillendirmektedir. ¹⁸

"Hırs Yağması", "Tanrı'nın Örgücüsü, "Hakk'ın Lütü" şiirleri Mevlanâ'nın düşüncelerini ve tarzını; "İrfan Elbisesi", "Perişan Av", "Gönül Kabesi" Attâr'ın yanıp yakılmasını andırmaktadır. Bütün şiirlerindeki duygular, düşünceler ve örneklemeleri Sadî, Senaî, Nizamî, Enverî, İbn Yemin gibi klasik dönem şairlerinin yaşadığı çağların duygu ve düşüncelerini, irfan dünyasını da bir bakıma yansıtıyor gibidir. Dizeleri; çalışıp çabalamaya dayanan, arzulanan insan erginliğini hedefleyen erdemi göstermektedir. Bütün bunlar da Pervîn'in özgür ve özgün düşünce tarzını, ona dayanan irfan ve düşünce dünyasını şekillendirmede etken olarak onun sanatsal yönünü olağanüstü bir yüceliğe erişirmektedir. ¹⁹

Pervîn, şiirlerinde betimlediği olağanüstü tabloları yaratmada sadece Nâsır Husrev, Senaî, Attâr, Mevlanâ, Enverî, Sadî, Hâfız, İbn Yemin, Dihhudâ... gibi klasik dönemlerin ünlü söz ustalarından ilham almakla kalmamış; babasının bilimsel ve edebî kişiliğini, önemli düşünce dünyasını

¹⁷Zerrinkûb, *Defter-i Eyyâm*, s. 55.

¹⁸Zerrinkûb, *Defter-i Eyyâm*, s. 61.

¹⁹Zerrinkûb, *Defter-i Eyyâm*, s. 61-62.

ve üstün özelliklerini de her zaman göz önünde bulundurmuş, duygularını dillendirmede onlardan da en güzel şekilde yararlanmıştı. Bu bağlamda hem babasının paha biçilmez kütüphanesinden nasibini almış, hem de onun batılı değerli bilim adamları ve edebiyatçıların kaleme almış olduğu eserlerden yaptığı çevirileri şiirlerinde yerli yerinde ustaca kullanmıştır.^{۲۰}

Babasının Batı dillerinden çevirmiş olduğu metinlerden Pervîn'in şiir formatına aktardığı bir bölüm:

“Cansız tenin bu sandıkta uyumaya başlayalıdan beri nice değişimler, nice devrimler gördük geçirdik. Roma İmparatorluğu Devleti kuruldu. Yeni yeni dünyalar çıktı ortaya. Nice eski uluslar tarih sahnesinden silindi. Nice hükümdarlar toprağın bağına konuldu. Bütün bu değişimlere karşın sende hiçbir şey değişmedi ve teninin bir zerresi bile zayi olmadı.” (Deryâ-yi Govher, II, 18)

ای مرده و کرده زندگانی

ای زندهٔ مرده، هیچ دانی

بس پادشهان و سرافرازان

بردند بخاک، حکمرانی

بس رمز ز دفتر سلیمان

خواندند به دیو، رایگانی

بگذشت چه قرنہا، چه ایام

گه باغم و گه بشادمانی

بس کاخ بلند پایه، شد پست

اما تو بجای، همچنانی

^{۲۰}Batılı yazarların eserlerinden babasının yaptığı çevirileri şiirlerinde kendi düşünceleriyle harmanlayıp kendi duygularını dillendirecek şekle nasıl uyarladığının örnekleri için bkz. *Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî* (yay. Hasan Ahmedî-yi Givî), Tahran 1381 hş., s. 19-21.

بر قلعه مرگ، مرزبانی

*Ey yaşamış ve ölmüş kişi!
Bilir misin sen hiç? Ey ölü diri!*

*Nice hükümdarlar, nice başları göklere erişenler,
Hükümdarlıklarını toprağa götürdüler.*

*Süleyman defterinin nice gizlerini,
Okudular şeytana karşılıksız.*

*Nice yüzyıllar, nice günler geçti;
Bazen gamlı, bazen mutlulukla dolu.*

*Nice yüce dağlar alçaldı;
Ancak sen yerinde yine aynısın! ²*

1

Daha çok kıta, kaside ve mesnevi kalıplarında şiir söyleyen Pervîn'in beş tane de gazeli ("Arzûhâ 1-5"; *Divân*, s. 172-174) vardır. Lafzi, manevi özelliklerini ve akıcılığı Horasan Tarzı'ndan; fesahatı Irak Tarzı'ndan alarak duygularını, düşüncelerini, vermek istediği yeni mesajlarını alabildiğine özgün ustalığıyla bilinen klasik kalıplara dökerek aktarmıştır. Şiirlerinde Nâsır-i Hüsrev, Senaî, Enverî, Sadî, Mevlanâ ve İbn Yemîn'in izleri açıkça görülmesine rağmen ifade tarzı olarak Pervîn'in şiirlerinde daha çok sembolizmin etkileri izlenir. Fars sembolik şiirinin en yüksek örneklerini büyük bir ustalıkla Pervîn söylemiştir. Şiirlerinde özellikle kıtalarında; hayvanlar, cansız yaratıklar insan tiplerini simgelemekte; şair mesajlarını o sembolik yaratıkların dilinden aktarmaktadır. Pervîn'in şiirlerinde herkes ve her şey dile gelmekte, ya gerçek ya da hal diliyle konuşmaktadır. Onun dizelerinde yer bulabilen ve sıkıntılarını ve yaşadıkları serüvenlerini anlatanlar sadece "öksüz çocuk", "yaşlı dul kadın" ve "yoksul genç" değildir. Şiirlerinde; *Kelîle ve Dimne*'nin derin anlamlı didaktik temalı anlatılarında olduğu gibi hayvanlar da dile gelmekte, ağızlarını açarak birçok konuda konuşmakta; sembolik anlatımın doruk" örnekleri

²*Divân-i Pervîn-i İtisâmî*, s. 219-220.

olarak toplumsal sıkıntıları dile getirmektedirler: “Bülbül”, “karga”, “tavus”, “kelebek”, “papağan”, “kurt”, ipekböceği”, “kedi”, “salyangoz” ve diğer hayvanlar toplumun sorunlarını ve sıkıntılarını dillendiren, şairin düşüncelerini, duygularını ve mesajlarını ileten sembolik öğelerdir. Daha da ötesi onun dizelerinde; cansız yaratıklar da cana gelerek konuşma yetisi kazanarak; “kırmızı gül”, “lale”, “nergis”, “değirmen”, “su”, “temel”, “mum”, “iplik”, “iğne”, “gömlek”, “tarak”, “ayna”, “fidan” ... bütün bunlar insanların, özellikle de yoksun bırakılmış bireyler ya da toplulukların gizli saklı sıkıntılarını, söylenmedik dertlerini perdeleri parçalayıp ortaya çıkararak okuyucularına ilginç didaktik hikayeler anlatırlar. ¹¹

Pervîn İtisamî, İran Edebiyatı ya da başka bir ifadeyle Farsça dilli edebiyat kapsamında ve Farsça konuşulan coğrafyalarda yetişmiş şairler arasında ünlü ve değerli bir şair olmasının ötesinde üç konuda daha ilk sırada yer almaktadır: İran’ın en büyük kadın şairidir; en büyük ve en güçlü kıta şairidir; en büyük münazara ustası şairdir.

Rabia-yi Kozdarî, Mehestî-yi Gencevî, Nimtâc-i Salmasî, Simîn-i Behbahanî, Pervîn-i Devletabadî... gibi kadın şairler arasında Pervîn ilk sırada yer alır. İranlı ünlü şairler arasında kıta kalıbında en güzel şiir söyleyen klasik dönem şairlerinden **Nâsır-i Hüsrev, Enverî, Sadî, İbn Yemîn** ve **Camî**... bu kulvarın öncüleri olarak en ünlü kıtaları söylemişlerdir. Ancak nitelik ve nicelik açısından; konu çeşitliliği ve insani mesajlar, sosyal ilişkiler temaları açısından Pervîn’in kıtaları bütün bunlar arasında son derece özgün ve yüce bir makama sahiptir. Özellikle: “Öksüzün Gözyaşı”, “Yoksulun Üzüntüsü”, “Mezar Taşı İçin”, “Babasız”, “Feleğin Yağması”, “Eli Boş”, “Bahtsız”, “Gönül Yolu”, “Gözyaşının Yolculuğu”, “Yaşlı Kadının Şikayeti”, “Öksüz Çocuk”, “Özlem Feryadı”, “Kurt ile Köpek”, “Sarhoş ve Ayık”, “Birkaç Nükte” ... gibi şiirleri bu iddianın açık kanıtıdır.

Meliküşşuara Bahâr’ın belirttiği gibi Farsça söyleyen şairler münazara tarzı şiirlere son derece az ilgi göstermişlerdir. Ancak Pervîn İtisamî, bir şair olarak yaratılmışçasına; özgün yetenekleriyle, klasik Fars şiirinin bu beğenilen şiir türünü yüzden fazla münazara türü şiiriyle Fars edebiyatında münazarayı yeniden canlandıran ve en çok öne çıkaran şair olarak bilinmektedir.² Klasik Fars edebiyatının hiçbir döneminde böylesine

¹¹*Divân-i Pervîn-i İtisâmî*, (Giriş), s. 21.

²*Divân-i Pervîn-i İtisâmî*, “Dîbaçe-yi Meliküşşuarâ Bahâr”, s. b.

güçlü, akıcı ve son derece dolu, en üst dereceden edebi özelliklerle özenilerek söylenmiş, duygusal, insani değerleri temel alan, didaktik, özgün kahramanlar ve çok çeşitli tiplerin yer aldığı münazaralar Pervîn dışında hiçbir şairde görülmez. Örneğin “Tavus ile Karga”, “Değirmen ile Su”, “Temel ile Duvar”, “Bilge ve Cahil”, “Gül ile Diken”, “Bülbül ile Gül”, “Bahçıvan ile Gül”, “Menekşe ve Bahçıvan”, “Köpek ile Kedi”, “Bozorgmıhr ile Enuşirvân”, “Su ile Ateş”, “Karınca ile Yılan”, “Bulut ve Gül”, “Kedi ile Fare”, “Baykuş ile Papağan”, “Dağ ile Saman”, “İğne ve İplik”, “Sarımsak ile Soğan”... ve daha nice münazara temalı şiirler. ^{۲۴}

Kasideleri nükteli ifadelerle ve anlam yüklü kelimelerle doludur. Söz konusu kasidelerinde her ne kadar **Nâsır-i Hüsrev** tarzını izlemişse de genel olarak **Sadî**'nin şiirlerinin de önemli ölçüde etkisinde kalmıştır. Bu yüzden onun şiirlerinde hem Horasan tarzı ve hem de Irak tarzının özellikleri göze çarpmaktadır. Bu iki tarz birbiriyle o kadar iç içe girmiş ve girişik bir hal almıştır ki, sanki Pervîn kendine özgü yeni bir tarz oluşturmuştur. Kıtalarında daha çok Senâi ve Enverî'ye özenen Pervîn'in kıtalarının çoğu edebî anlamda münazara adı verilen konuşma ve diyalog tarzında kaleme alınmıştır. Bu tarzın mucidi ve ilk defa kullananı kendisi değildir. İslam öncesi İran'ında da bu tarz yaygın olarak görülmektedir. Hurma ağacı ile keçi arasında geçen münazarayı konu alan **Direht-i Asûrik** manzumesi Orta Farsça'dan günümüze kalma eserlerdendir. Yeni Farsça ve Yeni Fars Edebiyatı döneminde ise **Esedî-yi Tusî** (ö. 465/1072) bu türde ilk yönelenlerden biridir. Bu tür daha sonraki dönemlerde özellikle Azerbaycan ve Irak bölgelerinde yaşayan şairlerin dikkatini çekmiş ve onlar arasında yaygınlaşmıştır. Onun münazara türündeki şiirlerinin tarafları kimi zaman iki insan: “Hırsız ile Kadı”; “Sarhoş ile Ayık”; kimi zaman: “Aslan ile Kedi”, “Yılan ve Karınca”, “Köpek ile Kurt” gibi iki hayvan; kimi zaman da: “Soğan ile Sarımsak”, “Mücevher ile Taş”, “Gül ile Şebnem” gibi iki nesnedir. ^{۲۵}

Pervîn'in en açık mesajı, yaşadığı toplumun sıkıntılarına tercüman olmasıdır. Şiirlerinin hemen hemen tamamın ana teması insanların dertleriyle dertlenmesi, sıkıntıları olan kişilerle, güçsüzler ve yoksun bırakılmış

^{۲۴} *Divân-i Pervîn-i İtisâmî*, (Giriş), s. 21.

^{۲۵} *Yâhakkî, Çun Sebû-yi Teşne*, s. 163-164.

kişiler ya da kesimlerle dertleşerek onların sıkıntılarını paylaşması, toplumun adalet isteyen kesimlerinin sesine ses katmasıdır. Onun duygusallığı, toplumsal duyarlılığı, dertlilere yoldaş olması divanın bütün sayfalarında dalgalanan en yüce değerdir: “Örgücünün Şarkısı”, “Kuyumcunun Oğluna Öğüdü”, “Öksüzün Gözyaşı”, “Babasız”, “İlk sıkıntı”, “Öksüz Çocuk”, “Yaralı gönül”, “Bahtsız”, “Yoksulluk Üzüntüsü”, “Yoksul”, “Başak Toplayanın Nağmesi” ... bu temalı şiirlerin en güzelleridir.

Pervîn-i İtisamî'nin şiirlerinde yer alan sembolik kahramanların rol aldığı anlatılar ve hikayelerin önemli bir kısmı, münazara tarzındadır. Bu tarz Fars edebiyatında çok eskilere dayanmaktadır. Unsurî'nin bazı eserlerinde, **Esedî-yi Tusî**, **Muizzî**, **Enverî**, **Nizamî**, **Sadî**, **Selmân-i Sâvecî**'nin bazı manzumelerinde de bu tür şiirlere rastlamak mümkündür. Bir kısım şiirleri de Attâr'ın *İlâhînâme*'si ve Sadî'nin “zenginlik-fakirlik konusunda birisiyle mücadelesi” gibi şiirlerinde olduğu gibi soru-cevap şeklinde kaleme alınmıştır. Klasik Fars şiirinde örnekleri oldukça bol olarak görülen bu tarz şiirlere Pervîn kendine özgü düşünce ve hayal gücüyle değişik renkler kazandırmış ve kendi tahlilleri ve yorumlarıyla eskilerin şiirinden daha farklı bir yere oturtmuştur. Edebiyat otoritelerine göre; Pervîn-i İtisamî, münazara türündeki şiirlerinde hem nitelik ve hem de nicelik açısından bu tarzda daha önce şiir yazmış şairlerden daha ileri seviyelere varabilmiştir. Divanında fabl, hikaye ve sembolik hikaye olarak münazara tarzında, kaside, mesnevi ve kıta türünde yer alan şiirleri bulunmaktadır. Bunlar arasında “Süleyman ile Karınca”, “Kabâd ve Yaşlı Kadın”, “Bilgin ve Cahil”, “Sarhoş ve Uyanık”, “Bülbül ve Karınca”, “Balıkçıl ile balık”, “Serçe ile Güvercin”, “Köpek ile Kedi”, “Lale ve Nergis”, “Bulut ile Gül”, “Kurumuş Ağaç”, “Mücevher ile Taş”, “İğne ile Gömlek”, “Umut ve Umutsuzluk” ... gibi münazara tarzında yazılmış şiirleri ilk sıralarda yer almaktadır. ۷۶

Münazara türü şiirlerinde Pervîn daha çok somut öğelerle ve yeryüzü yaratıkları ile ilgilenmekte, yaratılış evreninin sırları ve simgelerinden söz etmek istediğinde de yine aynı varlıkların dilinden konuşmaktadır. Bu türün en güzel örneklerinden biri de “Nohut ile Fasulye” adlı şiiridir.

۷۶ Yûsufî, Ğulâmhuseyn, *Çeşme-yi Rûşen*, Tahran 1373 hş., s. 416.

Pervîn-i İtisamî'nin önemli münazaralarından biri de **“Do Katre Hûn: İki Damla Kan”** adlı münazarasıdır. Bu tarzda kaleme almış olduğu şiirleri arasında ilk sıralarda yer alan; iki damla kan arasında geçen münazarada son derece önemli değerlendirmeler vardır. Bu şiiri; sıkıntılara katlanarak yaşamakta olan halkın duygularını ve içerisinde bulunduğu durumu, toplumdaki haksızlıkları dile getirmesi açısından Pervîn'in şiirini bu tarzdaki batılı yazarların şiirlerinden oldukça farklı ayrıcalıklı bir yere oturtmuştur:

شنیده اید میان دو قطره خون چه گذشت
گه مناظره، یک روز بر سر گذری

یکی بگفت به آن دیگری، تو خون که‌ای
من اوفتاده‌ام اینجا، ز دست تاجوری
بگفت، من بچکیدم ز پای خارکنی
ز رنج خار، که رفتش بپا چو نیشتری

جواب داد ز یک چشمه‌ایم هر دو، چه غم
چکیده‌ایم اگر هر یک از تن دگری

هزار قطره خون در پیاله یکرنگند
تفاوت رگ و شریان نمی کند اثری

ز ما دو قطره کوچک چه کار خواهد خاست
بیا شویم یکی قطره بزرگتری

براه سعی و عمل، با هم اتفاق کنیم
که ایمنند چنین رهروان ز هر خطری

در اوفتیم ز رودی میان دریائی
گذر کنیم ز سرچشمه‌ای بجوی و جری

بخنده گفت، میان من و تو فرق بسی است
توئی ز دست شهی، من ز پای کارگری

برای هم‌رهی و اتحاد با چو منی
خوش است اشک یتیمی و خون رنجبری

تو از فراغ دل و عشرت آمدی بوجود
من از خمیدن پستی و زحمت کم‌ری

ترا به مطبخ شه، پخته شد همیشه طعام
مرا به آتش آهی و آب چشم تری

تو از فروغ می ناب، سرخ رنگ شدی
من از نکوهش خاری و سوزش جگری
مرا به ملک حقیقت، هزار کس بخرد
چرا که در دل کان دلی، شدم گه‌ری

قضا و حادثه، نقش من از میان نبرد
کدام قطره خون را، بود چنین هنری

درین علامت خونین، نهان دو صد دریاست
ز ساحل همه، پیداست کشتی ظف‌ری

ز قید بندگی، این بستگان شوند آزاد
اگر بشوق رهائی، زنند بال و پری

یتیم و پیره‌زن، اینقدر خون دل نخورند
اگر به خانه غارتگری فتد شرری

بحکم نا حق هر سفله، خلق را نکشند
اگر ز قتل پدر، پرسشی کند پسری

درخت جور و ستم، هیچ برگ و بار نداشت
اگر که دست مجازات، میزدش تبری

سپهر پیر، نمیدوخت جامهٔ بیداد
اگر نبود ز صبر و سکوتش آستری

اگر که بدمنشی را کشند بر سر دار
بجای او ننشیند بزور ازو بتری

*Bir gün bir geçitte iki kan damlası arasında,
Neler geçtiğini duydunuz mu tartışma anında?*

*Biri diğerine "Sen kimin kanısın?
Ben bir padişahın elinden damlayıp düştüm buraya" dedi.*

*Diğeri de: "Ben ayağına bir neşter gibi diken saplanan birinin,
Dikeni çıkarırken açtığı yaradan damladım" dedi.*

*Diğer damla: "Üzülecek bir durum yok, her ikimiz de
Aynı kaynaktanız, ayrı bedenlerden çıkmış olsak da" dedi.*

*"Bir kadeh kandaki binlerce damla aynı renkte;
Çıktıkları damarların ayrı ayrı oluşları onları etkilemez.*

*İki küçük damlayız biz ne işe yararız?
Gel birleşip daha büyük bir damla olalım.*

*Aramızda anlaşalım çaba ve gayretimizle;
Olurlar böylesi yolcular her tehlikeden güvencede.*

*Geçelim ırmakları varalım denizlerin ortasına biz.
Geçelim bir kaynaktan varalım akarsulara biz."*

*Gülerek cevap verdi: "Seninle benim aramızda çok fark var:
Sen bir hükümdarın elinden damladım, ben bir işçinin.*

*Birleşmek, bir olmak için benim gibisiyle.
Daha uygun bir yetimin gözyaşı ya da bir çiftçinin kanı.*

Gönül eğlencelerinden, eğlence meclislerinden var oldun.

Bir sırtın iki büklüm olmasından, bir belin sıkıntısından.

*Hükümdar mutfağında pişti hep senin yemeklerin.
Benim ise ah ateşiyle ıslak gözyaşlarıyla yemeğim.*

*Saf şarabın ıslatısıyla kızılaştı rengin senin.
Dikenin kınamalarıyla, ciğer yangınlarıyla rengim benim.*

*Gerçekler ülkesinde bin kişi satın alır beni:
Ben ocak yürekli birinin yüreğinde mücevher oldum.*

*Yazgı da, felek de yok edemedi beni;
Hangi bir damla kanın olur böyle bir hüneri?*

*Bu bir küçük damlada gizli iki yüz deniz var.
Her birinin kıyısından görünen zafer gemisi var.*

*Kulluk bağlarından bu kullar kavuşur özgürlüklerine;
Çırparlarsa kurtuluş aşkıyla kollarını, kanatlarını.*

*Yetim ve yaşlı kadın ciğer kanı içmezler bu kadar,
Düşerse bir yağmacının evine eğer kıvılcımlar.*

*Öldürmezler insanları her alçağın boş yere yargısıyla,
Eğer babalarının katlinden bir oğul hesap sorarsa.*

*Zulüm ve sitem ağacının ne yaprağı ne meyvesi vardı,
Cezalandırarak el baltayla gerektiğinde eğer vursaydı.*

*Yaşlı felek dikmezdi zalimin elbisesini,
Sabrından ve sükûtundan olmasaydı astarı.*

*Öldürseler kötü yaradılışlı birini darağacında,
Oturmaz yerine daha kötüsü zorla bile olsa.”^{xy}*

^{xy}Divân-i Pervîn-i İtisâmî, “Munazara/Do Katre Hûn”, s. 191-192.

Bu dizelerinde yetimlerin, yaşlı kadınların, güçsüzlerin sıkıntılı ve yoksun bırakılmış çevrelerin sorunlarını dillendiren Pervîn, toplumda birbirinden oldukça farklı biri nimetler ve zenginlikler içerisinde her türlü imkandan yararlanan, diğeri yokluklar ve sıkıntılar içerisinde ömür tüketen geri kalmış, zavallı iki kesimi iki damla kan ile sembolize ederek değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Pervîn İtisamî, tutkulu bir bilgi, irfan ve sanat aşığıdır. Her bağlamda bu üçlüyü öne çıkarır. Bu temalara ayırdığı "Bilgi Varlığın Sermayesi", "Sanat ve Bilgi Kimyadır", "Erdem Büyük Bir Sermayedir", "Erdem Gönül Işıldatan Kandildir" şiirlerinin yanı sıra birçok dizesinde bilgi, bilge, sanat, sanatkar övgüyle dillendirilmekte ve özendirilmektedir:

گر زنده‌ای و مرده نه‌ای، کار جان گزین
تن پروری چه سود، چو جان تو ناشتاست

تو مردمی و دولت مردم فضیلت است
تنها وظیفه‌ تو همی نیست خواب و خاست

زان راه باز گرد که از رهروان تهی است
زان آدمی بترس که با دیو آشناست

سالک نخواستہ است ز گمگشته رهبری
عاقل نکرده است ز دیوانه بازخواست

خوشر شوی بفضل ز لعلی که در زمی است
برتر پری بعلم ز مرغی که در هواست

گر لاغری تو، جرم شبان تو نیست هیچ
زیرا که وقت خواب تو در موسم چراست

دانی ملخ چه گفت چو سرما و برف دید:

تا گرم جست و خیز شدم نوبت شتاست

جان را بلند دار که این است برتری
پستی نه از زمین و بلندی نه از سماست

آن را که دیبۀ هنر و علم در بر است
فرش سرای او چه غم ارزانکه بوریاست

مزدور دیو و هیمه کش او شدیم از آن
کاین سفله تن گرسنه و در فکرت غذاست

تو دیو بین که پیش رو راه آدمی است
تو آدمی نگر که چو دستیش رهنماست

بشناس فرق دوست ز دشمن بچشم عقل
مفتون مشو که در پس هر چهره چهره هاست
*Diriysen ve ölmemişsen canın işini seç sen;
Canın aç ise ne yararı var tenini beslemenin!*

*İnsansın sen ve insanlık devleti bir erdem;
Yemek ve içmek değil senin tek görevin!*

*Geri dön yolcusu olmayan ıssız yoldan!
Kork şeytanla tanışık olan insandan!*

*Salik kılavuzluk istemez yolunu kaybetmişten;
Sorgu sormaz hiçbir akıllı deliden!*

*Daha değerli olursun yerdeki yakuttan erdemle;
Daha yüksek uçarsın havadaki kuştan bilgiyle!*

Zayıf düşersen eğer suç çobanında değil, senin;

Otlama mevsiminde çünkü uyku zamanın senin!

*Canı yücelt! İşte bu yücelik!
Ne alçaklık yerden, ne de gökten yücelik!*

*Kuşanan tenine sanat ve bilgi ipeği,
Üzülmez olsa da sarayında hasır serili.*

*Şeytanın işçisi olduk, odununu taşıdık onun;
Çünkü bu alçak, çıplak ve işi gücü yemek onun!*

*Bak sen şu şeytana; yolunda insanın kılavuz!
Baksana insanoğluna; hangi el ona kılavuz!*

*Kullan akıl gözünü de ayır dostu düşmandan,
Tutulma birine sakın; her yüzün arkasında bir yüz daha var! ²*

Hem kadın oluşu ve hem de genç olmasına karşın Pervîn; yaşlı, dünya görmüş, yüreği yanık bir düşünce insanı ve bir bilge kişilik olarak bütün şiirlerinde okurlarını doğruluğa ve iyiliğe yöneltmeği hedefleyen öğüt dolu dizeleriyle öne çıkar. Ağzını açtığında söylediği her söz neredeyse öğüt içeriklidir. “Aydınlık Yürek Kimdir?”, “Gönül İyiliği”, “Gerçek ve Meczaz”, “Birkaç Öğüt”, “Sonun Tedbirini Önceden Almak”, “Akıl Yol-daşı”, “Arılık Kime Yaraşır?”, “Yürek Kanı”, “Ey Habersiz!”, “Bizim İşle-rimiz!”, “Evdeki Hırsız”, “Yolun mumu”, “İyi Adlılığın Şartı”, “Yaşlılık Ulağı”, “Can ile Ten”... gibi hemen hemen bütün kaside ve kıtaları, aynı zamanda münazaraları hep öğüt, yol gösterme ve iyiliği, doğruluğu salık verme gibi temalarla dopdoludur:

حدیث نیک و بد ما نوشته خواهد شد

زمانه را سند و دفتری و دیوانی است

کسی ز درد من آگه نشد، ولیک خوشم

که چند قطره خونم، بدست و دامانی است

² *‘Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî, “Hüner ve Bilgi Kimyadır”, s. 68-69.*

هزار کاخ بلند، ار بنا کند صیاد
بهای خار و خس آشیان ویرانی است

چه لانه‌ای و چه قصری، اساس خانه یکی است
بشهر کوچک خود، مور هم سلیمانی است

ز دهر، گر دل تنگم فشار دید چه غم
گرفته دست قضا، هر کجا گریبانی است

چه برتریست ندانم بمرغ، مردم را
جز اینکه دعوی باطل کند که انسانی است
درین قبیلۀ خودخواه، هیچ شقفت نیست
چو نیک درنگری، هر چه هست عنوانی است
*İyi yada kötü yaşadıklarımız yazılara geçecek,
Zamanın senedi, defteri ve divanı var.*

*Yok kimsenin haberi derdimden, ancak mutluyum:
Birkaç damla kanım elimde eteğimde ya.*

*Bin yüce saray yapsa da avcı,
Yıkık bir yuvanın çöplerine bile değmez.*

*Ne yuvaymış! Ne saraymış! Evin eşyası aynı eşya;
Küçük şehirde karınca bile Süleyman'dır.*

*Küçük yüreğim sıkıldıysa da bu feleğin elinden gam yok;
Yapıştı yazgının eli nerede bir yaka gördüyse.*

*Ne üstünlüğü var bilmem ki insanın kuşlardan?
Boş yere insanım diye iddia etmesinden başka!*

Yok zerre kadar şefkat bu bencil kabiledede

İyi bakarsan, gördüğün her şeyin sadece adı var! 2

Pervîn'in şiirlerinde en çok sakındırmaya ve insanları uzak tutmaya çalıştığı, birçok dizesinde söz ettiği kötü özelliklerden en çok öne çıkanlar arasında, "hırs", "arzularına, heveslerine tutsak olmak" yer alır.

آز و هوی که راه بهر خانه کرد سوخت
از بهر خانه تو نگهبان نمی شود

اندرز کرد مورچه فرزند خویش را
گفت این بدان که مور تن آسان نمی شود

آنکس که همنشین خرد شد، ز هر نسیم
چون پر کاه بی سر و سامان نمی شود

دین از تو کار خواهد و کار از تو راستی
این درد با مباحثه درمان نمی شود

آن کو شناخت کعبه تحقیق را که چیست
در راه خلق خار مغیلان نمی شود
*Hırs ve heves girdiği evi yaktı,
Senin evine onlar bekçi olamaz!*

*Öğüt verdi karınca yavrusuna:
"İyi bil: karınca tembel olamaz!"*

*Akıl ile yoldaş olan, her meltemle
Bir saman çöpü gibi toz duman olmaz!*

*Din senden çalışmak ister, çalışmak da doğruluk;
Bu dert konuşarak ortada olmaz!*

*Gerçek Kabe'nin ne olduğunu bilen,
İnsanların yolunda deve dikenini olmaz! ³*

0

اگر صد قرن شاگردی کنی در مکتب گیتی
نیاموزی ازین بی مهر درس مهربانی را

به مهمانخانهٔ آز و هوی جز لاشه چیزی نیست
برای لاشخواران واگذار این میهمانی را

بسی پوسیده و ارزان گران بفروخت اهریمن
دلیل بهتری نتوان شمردن هر گرانی را
ز شیطان بدگمان بودن نوید نیک فرجامیست
چو خون در هر رگی باید دواند این بدگمانی را
*Yüz asır öğrencilik yapsan da bu evrenin mektebinde,
Öğrenemezsin bu sevgisizden sevgi dersini.*

*Leşten başka bir şey bulunmaz hırs ve heves konağında;
Sen leş yiyenlere bırak bu konukluğu da.*

*Nice pörsümüştü, nice değersiz pahalı sattı şeytan,
İyiliğin kanıtı sayılmaz ağırlık her zaman!*

*Şeytandan kuşkulanmak, iyi sonluluğun müjdesi;
Kan her damardan sürüp atmalı bu kuşkuyu çünkü. ³*

1

Pervîn çok duygulu, sevgi yumağı ve bir şefkat örneğidir. Onun bu özellikleri daha çok babasına yazdığı ağıtta ve "Dertlerle Tanışıklığı" şiirlerinde daha da öne çıkmaktadır. O sadece insanlara karşı değil evrendeki bütün canlılara sevgi beslemekte, onların sıkıntılarıyla dertlenmektedir. "Küçücük Kuş", "Çocuk", "Ak ve Kara", "Yıkık Dam", "Arzulu Çocuk" başta olmak üzere birçok şiirinde bu duygusallıklarını görmekteyiz:

³ *Divân-i Pervîn-i İtisâmî, "Aklın Yoldaşı", s. 128.*

³ *Divân-i Pervîn-i İtisâmî, "Sokrat'ın Öğüdü", s. 56-57.*

بادی وزید و لانه خردی خراب کرد
بشکست بامکی و فرو ریخت بر سری

لرزید پیکری و تبه گشت فرصتی
افتاد مرغکی وز خون سرخ شد پری

از ظلم رهزنی، ز رهی ماند رهروی
از دستبرد حادثه‌ای، بسته شد دری

از هم گسست رشته عهد و مودتی
نابود گشت نام و نشانی ز دفتری

فریاد شوق دیگر از آن لانه برخواست
و آن خار و خس فکنده شد آخر در آذری

ناچیز گشت آرزوی چند ساله‌ای
دور اوفتاد کودک خردی ز مادری
Esti bir rüzgar; küçük bir yuvayı yıktı;
Çöktü bir çatı ve bir başa yıkıldı;

Titredi bir ten, yok oldu bir fırsat,
Düştü bir yavru kuş, kana boyandı bir kanat!

Bir vurguncu zulmünden, yolundan oldu bir yolcu!
Feleğin eliyle kapandı bir kapı!

Kopup parçalandı bir söz ve sevgi ipi,
Silindi bir defterden bir ad, yok oldu bir hatıra!

Yükselmedi artık o yuvadan bir tutku feryadı,
O diken, o çöp atıldı sonunda bir ateşe!

*Yok oluverdi arzuları yılların,
Uzak kaldı küçücük bir yavru bir anneden!*³

2

Pervîn'in şiirinde kadının yeri en yüce makamlardadır. Pervîn kadını uysallık meleği olarak bilir, öyle niteler ve dizelerinde de onu erkekle eşit makamda kabul eder. Bütün şiirlerinde kadını gereğince över. Özellikle onun annelik makamını çok kutsar.

Pervîn İtisamî'nin divanındaki doğa tasvirleri Ferruhî-yi Sistanî'yi andırır. Aşağıdaki şiirlerinde kış mevsimini, meltem ve geceyi betimlemektedir:

دگر باره شد از تاراج بهمن
تهی از سبزه و گل راغ و گلشن
پریرویان ز طرف مرغزاران
همه یکباره بر چیدند دامن

خزان کرد آنچنان آشوب بر پای
که هنگام جدل شمشیر قارن

ز بس گردید هر دم تیره ابری
حجاب چهره خورشیدی روشن

هوا مسموم شد چون نیش کژدم
جهان تاریک شد چون چاه بیژن

بنفشه بر سمن بگرفت ماتم
شقایق در غم گل کرد شیون

سترده شد فروغ روی نسرين
پريشان گشت چين زلف سوسن

³Divân-i Pervîn-i İtisâmî, "Yıkık Dam", s. 192-193.

بباغ افتاد عالم سوز برقی
بیگدم باغبان را سوخت خرمن

خسک در خانه گل جست راحت
زغن در جای بلبل کرد مسکن

سیه بادی چو پر آفت سمومی
گرفت اندر چمن ناگه وزیدن

شهان را تاج زر بر بود از سر
بتان را پیرهن بدرید بر تن

تو گوئی فتنه‌ای بد روح فرسا
تو گوئی تیشه‌ای بد بیخ بر کن

ز پای افکنند بس سرو سهی را
بیک نیرو چو دیو مردم افکن

بهر سوئی، فسرده شاخ و برگ
بپرتابید چون سنگ فلاخن

نمود آنقدر خون اندر دل کوه
که تا یاقوت شد سنگی به معدن

چگونه بر من و تو رام گردد
چو رام کس نگشت این چرخ توسن

مشو دل‌بسته هستی که دوران
هر آنرا زاد، زاد از بهر کشتن

بغیر از گلشن تحقیق، پروین
 چه باغی از خزان بودست ایمن
 Yine boşaldı Behmen'in yağmalamasından,
 Çimenler, güller bahçeden, bağdan.

Bahçelerden hep birden peri yüzlüler,
 Toplayıp eteklerini çekildiler.

Hazan bir kasırga kopardı;
 Savaşırken, sanki Karen'in kılıcı.

Öylesine kara bulutlar sardı gökleri ki;
 Işıldayan güneşin yüzünü perdeledi.

Zehirlendi hava akrep sokması gibi
 Karardı dünya Bijen'in kuyusu gibi.

Menekşe, yasını tuttu yaseminin,
 Gelincik üzüntüsüyle ağıt yaktı gülün.

Sıyrılıp gitti ışıltısı yüzünden nesrinin,
 Darmadağım oldu zülûf kıvrımı zambağım!

Çaktı bahçeye kocaman bir yıldırım ateşi,
 Bir anda kavuruverdi harmanını bahçevanın.

Diken, evine gülün rahatça kuruldu,
 Bülbülün makamını çaylak mesken tuttu!

Zehirli, afet dolu bir kara kasırga,
 Başladı esmeğe birden bahçede.

Taçlarını başlarından şahların kapıp aldı,
 Gömleklerini tenlerinde güzellerin parçaladı.

Sanki ruhları törpüleyen bir fitneydi,
 Sanki kökleri kazıyan bir kazmaydı.

*Fırlattı her tarafa solmuş kurumuş dalı yaprağı,
Sapana konulmuş taşlar gibi.*

*Öylesine kan birikti ki dağın bağrında,
Ocaktaki taş döndü kızıl yakuta!*

*Nasil girer buyruğumuz altına;
Girmedi ki bu serkeş at kimsenin buyruğuna!*

*Bağlama gönlünü bu dünyaya, felek
Her doğurduğunu öldürmek için doğurdu.*

*Gerçeğin gül bahçesi dışında Pervîn,
Hangi bahçe güvencede oldu hazandan? ³*

3

Diğer bütün şairler gibi Pervîn de gülün aşığı bir şairdir. Değişik ilgilerle gül betimlemelerine ve övgülerine, zaman zaman da gülleri başka rakiplerle münazaralara oturtarak yer vermektedir. “Bülbül ile Kırmızı Gül”, “Bülbül ile Gül”, “Servî ile Gül”, “Lale ile Nergis”, “Gül ile Diken”, “Sarı Gül ile Beyaz Gül”, “Gonca ile Gül”, “Gül ve Çiğ”... ve daha nice gül münazaraları divanının en güzel şiirleri arasında yer alır. Bu tür şiirlerinde büyük İran şairlerinin etkisi açıkça görülür. Pervîn bütün büyük İran şairlerinin divanlarını okumuş, onlardan ilham alarak, esinlenerek şiirlerini söylemiştir. Lafız, anlam, tema, mesaj ve edebi sanatlar başta olmak üzere kendisinden önceki ünlü söz ustaları kendisine esin kaynağı olmuştur.

Pervîn’in en çok ilgi duyduğu ve dizelerinde dillendirdiği şey “gül”dür. Gül, güzelliğin simgesidir. Aynı zamanda hayatın kısalığını simgeler. Bu anlamlar Pervîn divanının dizelerinde değişik açılardan ele alınarak anlamlandırılan en çok tekrarlanan öğelerdir. “Öte yandan gülün olmazsa olmazı da bülbüldür. Bülbül güle çok güzel olduğunu, çimenliğin ışığı olduğunu söylerken; gül de ona; kendisinin güzel olduğunu, ancak çok kısa bir zaman sonra, yani yarın o güzelliğinin kendisinde kalmayacağını, ondan sonra da kimsenin onun yüzüne bile bakmayacağını söylemektedir:

³“Divân-i Pervîn-i İtisâmî, “Gerçeğin Gül Bahçesi”, s. 176-177.

⁴Purcevâdî, Nasrullâh, *Zebân-i Hâl Der İrfân ve Edebiyyât-i Fârsî*, s. 389-390.

بلبلی شیفته می گفت به گل
که جمال تو چراغ چمن است

گفت، امروز که زیبا و خوشم
رخ من شاهد هر انجمن است

چونکه فردا شد و پژمرده شدم
کیست آنکس که هواخواه من است

بتن، این پیرهن دلکش من
چو گه شام بیائی، کفن است
حرف امروز چه گوئی، فرداست
که تو را بر گل دیگر وطن است

همه جا بوی خوش و روی نکوست
همه جا سرو و گل و یاسمن است

عشق آنست که در دل گنجد
سخن است آنکه همی بر دهن است

بهر معشوقه بمیرد عاشق
کار باید، سخن است این، سخن است

می شناسیم حقیقت ز مجاز
چون تو، بسیار درین نارون است

*Aşık bülbül güle şöyle diyordu:
"Bu çimenliğin ışıltısı yüzün senin."*

*Gül şöyle cevap verdi: "Bugün güzelim, hoşum ya,
Her topluluğun gözdesiyim ben;*

*Yarın gelip de solduğum zaman,
Kim yanımda kalacak o zaman?*

*Üzerimdeki bu gönül çelen gömlek,
Gece vakti geldiğinde bir kefen olacak!*

*Neden söylüyorsun bugünün sözünü? Yarın
Başka bir gül senin vatanın!*

*Her yer güzel yüz, güzel kokularla dolu;
Her yer seroi, gül ve yaseminle dolu.*

*Aşk gönüle sığabilendir;
Söz her an dilde olabilendir.*

*Aşık sevgilisi için ölebilendir!
İş yapılmalı, bu sadece sözdür, söz!*

*Biz biliriz mecazı ve gerçeği;
Bu nar ağacında çok senin gibisi! ^{۳۵}*

Bir başka şiirinde de yine şair yine aynı duygularını dillendirmekte; önce bülbül gülün güzelliklerini dillendirmekte; ardından gül, gül bahçesinin kalıcı olduğunu, güllerinin çok güzel olduğunu sayıp dökerken; son olarak bülbüle bir sır vermekte: bugün bu bahçenin gözdesi ve en sevimlisi olanın yarın olup olmayacağını bilinmediğini vurgulamaktadır:

*بلبل آهسته به گل گفت شبی
که مرا از تو تمنائی هست*

گفت فردا به گلستان باز آی

^{۳۵} *Divân-i Pervîn-i İtisâmî, "Gerçek ve Mecaz", s. 83-84.*

تا ببینی چه تماشائی هست

گر که منظور تو زیبائی ماست
هر طرف چهره زیبائی هست

پا بهرجا که نهی برگ گلی است
همه جا شاهد رعنائی هست

باغبانان همگی بیدارند
چمن و جوی مصفائی هست

قدح از لاله بگیرد نرگس
همه جا ساغر و صهبائی هست

نه ز مرغان چمن گمشده‌ایست
نه ز زاغ و زغن آوائی هست

نه ز گلچین حوادث خبری است
نه به گلشن اثر پائی هست

هیچکس را سر بدخوئی نیست
همه را میل مدارائی هست

گفت رازی که نهان است ببین
اگر ت دیده بینائی هست

هم از امروز سخن باید گفت
که خبر داشت که فردائی هست

*Bir gece yavaşça güle dedi bülbül:
Benim bir isteğim var senden"*

*Yarın gül bahçesine gel,
Bak orada neler neler var seyret" dedi.*

*Söylemek istediğin bizim güzelliğimiz olsa da,
Her yerde güzel güzel yüzler var.*

*Ayak bastığın her yerde bir gül yaprağı var,
Her yer tanığı güzelliğin.*

*Bütün bahçıvanlar uyanık,
Çimenlik ve ırmak saf ve temiz.*

*Nergis laleden kadeh alır,
Her yer kadeh her yer kırmızı şarap.*

*Ne çimenlik kuşlarından bir kayıp var,
Ne kargadan ve ne de çaylaktan bir ses var.*

*Ne feleğin bahçıvanından bir haber var!
Ne gül bahçesinde bir ayak izi var!*

*Yok hiç kimsede kötü huyluluk niyeti,
Herkeste birbiriyle iyi geçinme isteği var.*

*"Gizli olan sırrı gör" dedi
Eğer diyor isen sen "Gören gözüm var"*

*Bugünden söz etmek gerek
Yarının olacağından kimin haberi var? ³*

Pervîn-i İtisâmî, Çağdaş şiirinde "hal dili"ni en çok kullanan şairdir. Şiirlerinin birçoğu, özellikle kıtaları ve kasideleri hal diliyle söylenmiştir.

³Divân-i Pervîn-i İtisâmî, "Bugün ve Yarın", s. 89-90.

Bu şiirlerinde; “Çamur ile Toprak”, “Karınca ile Yılan”, “Köpek ile Kurt”, Baykuş ile Papağan”, “Kaz ile Balık”, “Fasulye ile Nohut”, “Kova ile İp”, “Umut ile Umutsuzluk” birbirleriyle karşılıklı konuşmakta ve tartışmaktadır.^{۳۷}

Pervîn her zaman çocuklar ve yoksulların dertlerini, çilelerini ve sıkıntılarını gözleri önünde tutmuş, onların gözyaşlarını hükümdarların taçlarından daha değerli olarak görmüştür. Kafasında tasarladığı çok önemli ve derin anlamları birbirleriyle en güzel şekilde münazara edebilecek türleri karşı karşıya getirerek o tiplmelerle çok güzel tartışmalar kaleme almıştır. Yüreği her zaman hakları ellerinden alınmış, düşkün kesimlerin hakkı ve hukuku için çarpmakta, yaşadığı çağın kabul edilemeyecek sosyal eşitsizlikleri ve çalkantılarının sosyal karşıtlıklar temeli üzerine yükseldiğini çok iyi bilmektedir.^{۳۸} “Eşk-i Yetîm: *Yetimin Gözyaşı*” adlı şiirinde açık açık hükümdarın tacında ışıldayan mücevherlerin insanların gözyaşları ve yetimlerin yüreklerinin kanı olduğundan söz eder:

روزی گذشت پادشهی از گذرگهی
فریاد شوق بر سر هر کوی و بام خاست

پرسید زان میانه یکی کودک یتیم
کاین تابناک چیست که بر تاج پادشاست

آن یک جواب داد چه دانیم ما که چیست
پیداست آنقدر که متاعی گرانبهاست

نزدیک رفت پیرزنی کوژپشت و گفت
این اشک دیده من و خون دل شماست

ما را به رخت و چوب شبانی فریفته است
این گرگ ساله است که با گله آشناست

^{۳۷}Purcevâdî, Nasrullâh, *Zebân-i Hâl Der İrfân ve Edebiyyât-i Fârsî*, s. 389.

^{۳۸}Alevî, Bozorg, *Târîh-i Edebiyyât-i Muâsir-i İrân*, s. 301-302.

آن پارسا که ده خرد و ملک، رهزن است
آن پادشا که مال رعیت خورد گداست

بر قطره سرشک یتیمان نظاره کن
تا بنگری که روشنی گوهر از کجاست

پروین، به کجروان سخن از راستی چه سود
کو آنچنان کسی که نرنجد ز حرف راست
*Bir hükümdar geçti bir gün bir yerden,
Sevgi seli yükseldi her bacadan, her mahalleden;*

*O arada bir yetim çocuk şöyle sordu:
"Hükümdarın başındaki şu parıldayan şey de ne?!"*

*Oradan biri "Ne bilelim ne olduğunu biz;
Paha biçilmez bir şey olduğu kesin" dedi.*

*Kamburuyla iki büklüm bir yaşlı kadın ilerledi:
"Bu, benim gözyaşım ve sizin yüreğinizin kanı" dedi.*

*Bizi kandırmış çoban elbisesi ve değneğiyle,
Nice yıllardır bu kurt tanışık bu sürüyle.*

*Köyü ve mülkü alan o zahid, yol vurucunun biri.
Halkın malını yiyen hükümdar, dilencinin biri.*

*Dikkat et yetimlerin gözyaşlarına!
O taçtaki mücevherin ışıltı kaynağını anla!*

*Doğru sözün ne yararı var Pervîn, eğri yolda gidenlere?!
Doğru sözden incinmeyen o doğru kişi nerede?!³*

Pervîn-i İtisamî'nin değişik açılardan öne çıkan şiirinin en önemli özellikleri arasında çağdaş İran şiirinin "ahlaki şiir" dalında en doruktaki örnek olması yer almaktadır. Dizelerinin altyapısı klasik dönem şairlerinin ahlak anlayışı üzerine yükselmektedir: Sadî'nin yumuşak ve orta halli ahlaki eğilimleri, Nâsır-i Hüsrev'in dünyadan kaçışı, Senaî'nin hikmet eğilimleri ve akıl önceliği, Muhammed-i Gazzalî'nin felsefi anlayışı... modern çağın bu yetenekli şairinin düşünce ve duygularıyla ustaca harmanlanarak sentezlenmiş, sade ve akıcı cümlelerle dillendirilmiştir.^{۴۰}

Pervîn'in ahlaki özellikler taşıyan şiirlerinde alçak gönüllüğü ilk sıralarda yer alır. Şiirlerinde kendi şairliği konusunda büyüklüğü ve ününden söz etmemesinin yanı sıra şiirini "Erdemli kişilere layık olmayan"; divanını da "Değersiz sayfa"; sözünü de "sıfır" değerinde olarak nitelemesi ne denli alçakgönüllü olduğunun kanıtıdır:

به باغ نظم هرسو گل و بهاری است
نهال طبع مرا نیز برگ و باری بود

چکامه و سخن من به صفر می مانست
که در برابر اعداد در شماری بود

امید هست که کار آگاهانش بپذیرند
به کارگاه امل هر چه بود کاری بود

غبار شوق من انور خود ندیده چه غم؟
همین بسش که بر عرصه اش غباری بود

من این ودیعه به دست زمانه می سپردم
زمان زرگر و نقاد هشیاری بود

^{۴۰}Zerkanî, Seyyid Mehdî, *Çeşmendâz-i Şi'r-i Muasir-i Îrân*, (Tahran 1378 hş.), s. 131.

چو باغبان نگرایید باغبان وجود
به بوته ای که در آن گل نبود و خاری بود

نبود درخور ارباب فضل، گفته من
در این صحیفه ناچیز یادگاری بود
*Şiir bahçesinde her tarafta gül ve bahar vardı,
Benim fidanımın da yaprağı, meyvesi vardı;*

*Şiirlerim, sözlerim sıfıra benziyordu,
Sayılar arasında onun da sırası vardı.*

*Umulur ki; bilenler onun kıymetini anlarlar,
Arzu tezgahında her ne de olsa bir iş vardı.*

*Aşk tozum göremedi güneşin ışığını, üzülme!
Bu da yeter ona; üzerinde bir toz vardı!*

*Bu emaneti ben veriyorum feleğin eline,
Feleğin bir kuyumcu ve bir ressam edası vardı!*

*Yönelmedi varlık bahçıvanı bir bahçıvan gibi,
Ot yığına; çünkü orada gül yoktu, diken vardı!*

*Erdem ehline yaraşır değildi sözlerim benim,
Bu değersiz sayfada bir hatıra vardı ⁴*

1

Kendisi bencillikten, kibir ve gururdan her zaman uzak durduğu, bunlardan son derece rahatsız olduğu gibi başkalarını da bu kötü huylardan uzak tutmaya çalışır:

یکی دیوار ناستوار بی پایه‌ست خود کامی
اگر بادی وزد، ناگه گذارد رو به ویرانی

درین دریا بسی کشتی برفت و گشت ناپیدا

⁴Divân-i Pervîn-i İtisâmî, "Yadigar" s. 125.

ترا اندیشه باید کرد زین دریای طوفانی

به چشم از معرفت نوری بیفزای، ار نه بیچشمی
به جان از فضل و دانش جامه‌ای پوش، ار نه بیجانی

بکس مپسند رنجی کز برای خویش نپسندی
بدوش کس مننه باری که خود بردنش نتوانی

قناعت کن اگر در آرزوی گنج قارونی
گدای خویش باش ار طالب ملک سلیمانی

مترس از جانفشانی گر طریق عشق میپوئی
چو اسمعیل باید سر نهادن روز قربانی

ترا پاک آفرید ایزد، ز خود شرمتم نمی‌آید
که روزی پاک بودستی، کنون آلوده دامانی
چه زنگی میتوان از دل ستردن با سیه رائی
چه کاری میتوان از پیش بردن با تن آسانی

زبد کاری قبا کردی و از تلبیس پیراهن
بسی زینده‌تر بود از قبای ننگ، عریانی

ز خود بینی سیه کردی دل بیغش، ز خودبینی

ز نادانی در افتادی درین آتش، ز نادانی

*Eğri, temelsiz bir duvar bencillik,
Yel esse, yıkıldı yıkılacak bir bilsen!*

Bulunamadı bir daha, nice gemiler gitti;

Düşünmelisin bu tufanlı denizi sen!

*Bilgiyle artır gözünün ışığını, görüyorsa gözün eğer;
Giy bilgi ve erdem elbisesi canına, cansız değilsen!*

*Hoş görme kimseye kendin için hoş görmediğin sıkıntıyı,
Yükleme sırtına kimsenin kendi çekemediğin yükü sen!*

*Kanaat et eğer, Karun hazinesi istiyorsan,
Kendinin kölesi ol; Süleyman mülkü istiyorsan sen!*

*Korkma canını vermekten aşk yolunda yürüyorsan,
İsmail gibi baş eğmelisin kurban edilme günü sen!*

*Tertemiz yarattı seni Tanrı; utanmaz mısın kendinden?
Şimdi kirli, bulaşık eteğin?!Tertemizdin bir zamanlar sen!*

*Hangi pas silinebilir yürekte kara düşüncelerle?
Hangi iş yapılabilir tembellikle baksana sen!*

*Kötülüklerden elbise diktin, sahtekarlıktan gömlek;
Daha çok yakıştırdı sana çıplaklık utanç elbisesinden!*

*Bencillikle kararttın tertemiz yüreğini, bencillikle;
Bilgisizlikle düştün bu ateşe, bilgisizlikle sen! ⁴*

2

Ahlaki açıdan değerlendirildiğinde Pervîn'in ahlaki düşüncesi başta Sadî olmak üzere klasik Fars şairlerinin ahlaki düşünceleriyle neredeyse aynı özellikleri taşır. Divanının hemen hemen her yerinde bu düşünceler ve ahlaki temalar göze çarpar. Baştan sona bütün divanında yazgı inancının etkin olarak görüldüğü şair, dizelerinde; "yazgının laleyi kan rengine büründürdüğünü", "nergisi mahmur ettiğini" dile getirmektedir. Yine aynı inançla bakıldığında ona göre gülü solduran da goncaları güldüren de yazgıdır. Umudun yüzüne gülümseyen ve ümitsizliğin gözleriyle birlikte ağlayan da odur. İnsanın başında ak ve kara saçları yan yana bitiren de yazgının elidir. Bütün bunlardan şairin yazgıya tamamen teslim olduğu ve olaylar karşısında hiç itiraz etmediği veya hoşlanmadığı durumlarda değiştirme yolunda müdahalelerde bulunmadığı sanılmamalıdır.

⁴Divân-i Pervîn-i İtisâmî, "Mana Aynası", s. 196-197.

Yanlış olarak gördüğü her hareketin karşısında itirazlarını yükselten Pervîn, “riyakar zahitler” ve “iki yüzlü insanlar” a karşı her zaman mücadelesini sürdürmüş ve aldatıcılıkların karanlık perdelerini yırtmaya çalışmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde aşk, içki, şarap ve eğlence gibi konularla dopdolu olan klasik Fars şairlerinin şiirlerinin tersine Pervîn bu gibi konulara asla ve asla yer vermez. O daha çok vatandaşlarına, okurlarına tertemiz, katıksız, pırıl pırıl bir hayat arayışında olduğunu, akıllıca mutlu yaşamının yollarını araştırdığını ve okurlarına da aynı özellikleri hatırlatmayı bir görev olarak algıladığını salık vermektedir. ⁴³

Pervîn-i İtisamî'nin şiirinde dikkat çeken ve özellikle de bir kadın şair oluşu açısından şaşırtıcı bir özellik olarak görülen durum da hemcinslerinin yani İranlı kadınların daha iyi şartlardaki bir hayat tarzına kavuşmaları ya da durumlarının daha da iyileştirilmesi amacına yönelik herhangi bir faaliyetin içerisinde yer almamasıdır.

Pervîn-i İtisamî'nin şiiri ağırlıklı olarak; divanından hareketle daha gerçekçi bir ifadeyle ister sosyal ve ister ahlaki konulu olsun Pervîn-i İtisamî'nin bütün şiirleri didaktik şiir türündendir. Didaktik şiir öğretim amacıyla kaleme alınmış olan, ahlaki değerleri, dinsel değerleri ya da inançları halk kitlelerine, okurlara öğretim amacı taşıyan şiirlerdir. Fars edebiyatı ürünlerinin önemli bir bölümünü bu türden şiirler oluşturmaktadır. Sadî'nin *Bûstân*'ı, Mevlanâ'nın *Mesnevî*'si, Ferîdüddîn-i Attâr'ın *İlâhînâme*'si Senâî'nin *Hadika*'sı ve bu tarzda şiirler kaleme alan şairlerin, şairin düşünce yapısıyla çok yakından ve derinden ilgili olması kaçınılmaz bir gerçektir. Didaktik şiirin düşünce ve inançlardan uzak olması asla düşünülemez. Bu yüzden Pervîn-i İtisamî'nin şiirlerinin önemli bir bölümü onun düşünce yapısı ve inançlarının etkisinde kalarak yazmış olduğu dizelerden oluşmaktadır.

Pervîn-i İtisamî'nin şiirinde yer alan önemli temalardan biri de siyasî içerikleridir. O, Fars edebiyatının yaşadığı dönemde önemli değişimlerin yaşandığı Fars coğrafyasında içerisinde yaşadığı toplumun değerlerine uzak kalmamış, onların problemlerini, çeşitli alanlarda karşılaştıkları sıkıntıları görmezlikten gelerek bir kenara çekilmemiş, tam tersine zulümlere karşı ayağa kalkanlarla birlikte olmuş, dizelerini haksızlıklarla savaşa

⁴³Muhammedî, *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, s. 406.

da adamıştır. Ancak yaşadığı dönemin siyasî ve sosyal birtakım zorluklarından dolayı bu tür konuları bazen gizli ve kinayeli olarak dizelerine aktarmış, daha çok bu gibi konuları tarihî olaylar ile kamufle ederek o dönemlerde yaygın olan sansürden korumaya çalışmıştır. “Yetimin Gözyaşı”, “İran’da Kadın”, “Sarhoş ve Mahkeme”, “Sarhoş ve Uyanık”, “Yaşlı Kadının Hikayesi”, “Enuşirvân’a Mektup” ve “Evin Hırsızı” bu tür şiirleri arasında yer almaktadır. Yine sansürün etkisiyle *Kelîle ve Dimne*’den bazı hikayeleri hayvanların diliyle yaşadığı dönemle ilgisi bulunanları alıp o çağa uyarlayarak kendisinin de yüz yüze kaldığı olayları sembolik bir şekilde insanlara aktarma yolunu da denemiş ve egemen güçleri, yetkili çevreleri bu dille etkilemeye çalışmıştır. ^{¶¶}

Pervîn-i İtisâmî’nin şiirlerinde önemli bir unsur da hayaldir. Hayal Pervîn’in şiirinde diğer unsurlardan daha az göze çarpmaktadır. Bu tür tasvirlerin önemli bir bölümü de klasik Fars şairlerinin eserlerinde tekrarlanan türdendir. Onun şiirinde yeni tasvirlerle fazla rastlanmaz.

Pervîn-i İtisâmî’nin şiirinde en etkili faktör duygularıdır. Şiirlerindeki duygusallık o kadar etkilidir ki, bazı dizelerinde gerçek olayları anlatırken bile duygularının etkisi altında kalmıştır. Bu tür şiirlerinde Pervîn-i İtisâmî’nin kadınsı duygusallığı, kadınsı rengi biraz daha öne çıkmaktadır.

Şüphesiz Pervîn-i İtisâmî’nin şiirinin en önemli ve en belirgin özelliklerinden biri de akıcı, sade ve herkes tarafından anlaşılabilir nitelikteki dildir. Şiiri onun Farsça’ya ne denli egemen olduğunu göstermektedir. Bu tür şiirlerde Horasan Tarzı’nın etkili olduğu söylenir. İşte bu özellikleri de halkın, özellikle de genç kuşakların şiirine yoğun ilgi göstermesinin temel nedenleri arasında yer almaktadır.[¶] Dolayısıyla şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

Dili kullanması açısından oldukça başarılı oluşu nedeniyle şiiri klasik Fars şairleriyle aynı derecede yer alacak kalitededir. Pervîn bütün bu ustalığını büyük ölçüde klasik Fars şiirinin usta şairlerinin eserleri üzerindeki aralıksız, yoğun incelemelerine borçludur. Anlaşılması zor, kullanımında olmayan sözcükler, tamlamalar, zor anlaşılan betimlemeler ile diğer lafzi ve anlamsal zorluklar Pervîn’in şiirlerinde hemen hemen yok denebilecek kadar azdır.

[¶]İtisâmî, Pervîn, *Dîvân*, (Giriş), s. 35; *Novrûzî, Edebiyyât-i Mu’âsir*, s. 285;

^{¶¶}*Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî*, (Giriş), s. 21.

Düşünce ve anlam yükü açısından son derece ergin ve çok güçlü olan şiiriyle, ünlü bir düşünür olarak insan ve insan hayatının çeşitli yönleri, ahlaki özellikleri ve sosyal yönleriyle ilgili bütün incelemelerinin ve düşüncelerinin sonuçlarını sentezleyerek kalemi aracılığıyla dizelerine aktarmış olan Pervîn, elbette bütün bu düşüncelerini dizelerine aktarırken klasik dönem şairlerinin birikimlerinden önemli ölçüde yararlanmıştı. Ancak bu konuda sadece onları taklit etmemiş onlardan anladığını, beğendiğini kendi düşünceleriyle yeniden şekillendirerek içerisinde bir bireyi olarak yaşadığı toplumun gerçeklerine uyarlayarak yeniden mısralara dizmiştir. Hemen hemen bütün şiirlerinde kendisini gösteren onun insan sevgisi, yoksullara, düşkünlere ve yetimlere olan duygusal yaklaşımı, özellikle yaşlılar ve yoksun bırakılmış çevrelere oldukça yakın ilgisi bütün bu toplumsal gelişmelere karşı ruhsal ve annelik duygularından kaynaklanan duygusal yaklaşımı öne çıkmakta ve gönlünün derinliklerinden akıp gelen samimi duygular olarak kendini göstermekte, kendine özgü bir renge bürünmektedir. [¶]

Özellikle Batı Şiiri'ni çok iyi bilen Pervîn İtisamî'nin şiirinde Batı Şiiri'nin özelliklerinden olan maddi aşk ve cismani gayretleri ve kadınsı rengi yer almaz. Dolayısıyla Pervîn'in şiirinde yetişmiş olduğu çevrenin, o çevrede yaşamakta olan insanların ahlaki ve yüce değerlerinin iffet ve üstün değerleri koruma özelliği gibi kendine özgü unsurlar öne çıkar. Diğer bir açıdan bakıldığında Pervîn'in şiirlerinde yer alan insan, gül, insana huzur veren tabiat manzaraları ve günlük hayatında insanın çevresinde yer alan her tür unsurlar, derin kavrayışlar, ince anlayış ve hayal ve düşünce gücünü ileri düzeyde kullanarak bunlardan çok değerli sonuçlar çıkarma, daha sonra da bunları oldukça anlam ve mesaj yüklü ifadelerle sanatkar bir tavırla, etkileyici ifadelerle dizelere aktarma İranlı kadın şairlerin en ünlüsü olan Pervîn'e özgü bir ayrıcalıktır. Fars şiirinde bu açıdan benzeri yoktur. O, Fars şiirinde *La Fontaine* gibidir. [¶]

Pervîn-i İtisamî'nin divanı ilk defa Bahâr'ın önsözüyle birlikte 1314 hş./1935 yılında basılmıştır. Bahar, onun sadece "**Sefer-i Eşk: Gözyaşının Yolculuğu**" adlı şiirinin bile kendisini İranlı en iyi kadın şairi derecesine çıkarabileceği inancındadır. Pervîn, ahlaki ve didaktik şiirleri açısından

[¶]Yûsufî, *Çeşme-yi Rûşen*, s. 414.

[¶]Yûsufî, *Çeşme-yi Rûşen*, s. 414-415.

Sadî-yi Şirazî ve İbn Yemîn ile mukayese edilebilecek derecede nitelikli şiirler kaleme almıştır. Ölümünün üzerinden fazla zaman geçmeden kardeşi Ebu'l-Feth-i İtisamî, Pervîn'in divanını yeniden 1360 hş./1941 yılında yayınlamıştır. ^{¶^}

Şiirleri kaside, musammat, mesnevi ve kıta türlerinde yazılmış ve didaktik, ahlaki, sosyal ve realist mazmunları içermektedir. En iyi şiirleri arasında: "Yetim Çocuk", "Çılgılığımız Zenginlerin Sitemi", "Zincir", "Gözyaşının Yolculuğu", "Zerre", "Gönül Kabesi", "Gözyaşı Mücevheri", "Mücevher ve Taş", "Tanrı'nın Lütfü", "Sabahın Nağmesi"... gibi şiirleri yer almaktadır. ^{¶^}

Şiirlerinde kullandığı mazmunlar genellikle kendisinden önce kaleme alınmış başka şairlerin divanlarından, şiirlerinden ödünç alınmış mazmunlardır. Kendisinden öncekilerin işlemediği ve bizzat kendisine ait olarak onun ilk defa kullanmış olduğu mazmunlar o kadar fazla değildir. Bu alanda en çok dikkat çeken ve şiirini öne çıkaran dizelerine ayrıcalık kazandıran en önemli özelliği, mazmunlardaki özgün ifadeleri ve kendine özgü beğenilen tarzıyla sunmasıdır. ^{Δ·}

Siyasî ve sosyal açılardan; Pervîn-i İtisamî yaşadığı kargaşa ve problemlerle dolu günlerde diğer şairler amaçlarını örtülü ve kinayeli tarzlarla ifade etmelerine rağmen o düşünce yapısı ve ruh incelikleriyle yeni bir tasavvufi şiir denilebilecek bir tarzda bütün bu sosyal kargaşalardan ve çalkantılardan uzak kalıp bir köşeye çekilerek istenmeyen sosyal ve siyasî olaylarla dizelerini doldurma yerine ahlaki değerlere yönelip onları ele alarak, özellikle genç kuşakların ihtiyaç duyduğu değerleri, duygusallığı ele alarak bunları dizelerinde işlemekle yetinmiştir. Pervîn'in divanında yer alan bir kısım duygusal ve özellikle annelik duygularının ağır bastığı şiirler bir tarafa bırakılacak olursa, diğer şiirlerinin tamamı mertçe kaleme alınmış; düşünce, musiki ve tasvir açısından bakıldığında klasik Fars şairlerinin şiirlerinde görülen özelliklerin devamı niteliğindedir. ^{Δ¹}

[¶]Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, s. 178.

[¶]Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, s. 178; Yûsufî, *Çeşme-yi Rûşen*, s. 415.

^ΔYâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 164.

^ΔYâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne*, s. 165-166.

Amerikan Kız Lisesi'nde eğitim görmesi ve İngilizceyi öğrenmesi, babasının batı kültür ve medeniyeti hakkında bilgi toplamaya oldukça ilgi göstermesi ve bu alanda çok sayıda makaleyi tercüme ederek *Bahâr* adlı dergide yayınlaması nedeniyle Pervîn'in dikkatleri ister istemez Batı Edebiyatı'na yönelmiş, batı edebiyatının ünlü yapıtlarıyla yakından ilgilenmiştir. Batı edebiyatından okuduğu eserlerin etkisi altında kalarak onları olduğu gibi değil de kendi bakış açısı çerçevesinde kendine göre değerlendirdikten, kendi düşünce ve değerleriyle sentezledikten sonra dizelerine aktarmıştır. ⁵²

Pervîn Batı edebiyatından etkilenerek şiirler yazmıştır: "**Mücevher'in Değeri**", "**Bülbül ve Karınca**", "**Nur Denizi**", "**Özgürlük Nişanı**", "**Dostların Anısına**" gibi eserleri Aesop'un; "**Horoz ve Mücevher**", La Fontain'in; "**Horoz ve İnci**", Amerikalı ünlü yazar **Arthur Brisbane**'in; "**Gömleğin Nağmesi**" adlı eseri, batılı yazar ve şairlerin eserlerini okuması nedeniyle etkileri altında kaleme almış olduğu eserleridir.

Pervîn'in en güzel şiirlerinden biri olan "Lutf-i Hakk: *Tanrı'nın Lütfulu*" Fars Edebiyatı'nın en çok beğenilen manzumeleri arasında yer almaktadır. Bu şiirinde şair; Tanrı'nın yüce makamından gönderdiği buyruğuyla Musa Peygamber ile annesinin daha önceki kutsal kitaplarda ve Pers tarihsel metinleriyle *Şahnâme*'de de benzeri örnekleri görülen ilginç serüveninden söz etmekte; olaylar örgüsünü olağanüstü duygularını son derece fasih ve beliğ anlatımıyla okuyucularına sunmaktadır. Çağdaş Fars şiirinin dehalarından Hûşeng-i İbtihâc'ın ifadesiyle: "*Pervîn olağanüstü bir yetenektir; ne yazık ki, bu evrenden çok erken göç etti. Dizeleri Farsça'nın en güzel dizeleridir. "Mâder-i Musâ: Musa'nın Annesi" mesnevisi bir başyapıt olarak Fars şiiri tarihinde yerini almıştır. Bu şiiri okurken insan; sanki Mevlana'nın Sadî ve Hâfız'ın diliyle şiir söylediğini düşünmekten kendini alamaz. Gerçekten dilin büyüüsüyle doruklara çıktığının göstergesidir bu şiir. (Pîr-i Perniyân Endîş).*

Şiir, Musa Peygamber'in annesine Tanrı'nın Firavun'un yapacağı katliamdan kurtulması için çocuğunu Nil'e atmasını; Musa'nın ancak bu şekilde Tanrı'nın korumasında öldürülmekten kurtulacağını ilham yoluyla bildirmesiyle başlamakta; sonra da anne yüreğinin bu ayrılığa dayanamayacağı, özlem ateşinin daha ayrılmadan yanıp tutuşacağını, Tanrı'nın unutmaması durumunda çocuğunun yok olacağını; bunun üzerine Tanrı'nın

⁵²Çeşme-yi Rûşen, s. 417-418.

kendisini asla unutma sözcüğüyle bir arada görmemesini, annede sadece sevgi, Tanrıda ise kulunu koruma ve ona sahip çıkma yetisinin bulunduğunu, asla umutsuzluğa kapılmamasını, Tanrı'nın o çocuğu annesinden çok çok fazla sevdiği ve koruyarak annesine teslim edeceğini; bütün doğa öğelerini; sudan, damlaya, çiğden dalgalara kadar her şeyi onun emrine seferber ettiğini, Tanrı bir kişiye sahip çıkarsa hiçbir gücün ona zarar veremeyeceği; Tanrının, kimsesizlerin kimsesi olduğu, insanoğlunun kibir ve gurur hastalıklarına kapılmamasını, kibirle başına buyruk olmanın insanı ne denli amansız sıkıntılara düşüreceği, böyle bir başına buyrukluk sonucu Nemrud'un başına gelenleri ve Tanrı'nın her zaman dostlarının yanında olduğunu son derece veciz ifadelerle dillendirmektedir:

مادر موسی، چو موسی را به نیل
در فکند، از گفته رب جلیل

خود ز ساحل کرد با حسرت نگاه
گفت کای فرزند خرد بی گناه

گر فراموش کند لطف خدای
چون رهی زین کشتی بی ناخدای

گر نیارد ایزد پاکت بیاد
آب خاکت را دهد ناگه بیاد
وحی آمد کاین چه فکر باطل است
رهرو ما اینک اندر منزل است

پرده شک را برانداز از میان
تا ببینی سود کردی یا زیان

ما گرفتیم آنچه را انداختی
دست حق را دیدی و نشناختی

در تو، تنها عشق و مهر مادری است
شیوه ما، عدل و بنده پروری است

نیست بازی کار حق، خود را مبارز
آنچه بردیم از تو، باز آریم باز

سطح آب از گاهوارش خوشتر است
دایه‌اش سیلاب و موجش مادر است

رودها از خود نه طغیان می کنند
آنچه میگوئیم ما، آن می کنند

ما، بدریا حکم طوفان می دهیم
ما، بسیل و موج فرمان می دهیم

نسبت نسیان بذات حق مده
بار کفر است این، بدوش خود منه

به که برگردی، بما بسپاریش
کی تو از ما دوست تر میداریش

نقش هستی، نقشی از ایوان ماست
خاک و باد و آب، سرگردان ماست
قطره‌ای کز جویباری می رود
از پی انجام کاری می رود

ما بسی گم گشته، باز آورده‌ایم
ما، بسی بی توشه را پرورده‌ایم

میهمان ماست، هر کس بینواست
آشنا با ماست، چون بی آشناست

ما بخوانیم، ار چه ما را رد کنند
عیب پوشیها کنیم، ار بد کنند

سوزن ما دوخت، هر جا هر چه دوخت
زاتش ما سوخت، هر شمعی که سوخت

کشتی زاسیب موجی هولناک
رفت وقتی سوی غرقاب هلاک

تند بادی، کرد سیرش را تباه
روزگار اهل کشتی شد سیاه

طاقتی در لنگر و سکان نماند
قوتی در دست کشتیبان نماند

ناخدایان را کیاست اندکی است
ناخدای کشتی امکان یکی است

بندها را تار و پود، از هم گسیخت
موج، از هر جا که راهی یافت ریخت

هر چه بود از مال و مردم، آب برد
زان گروه رفته، طفلی ماند خرد
طفل مسکین، چون کبوتر پر گرفت
بحر را چون دامن مادر گرفت

موجش اول، وهله، چون طومار کرد
تند باد اندیشه پیکار کرد

بحر را گفتم دگر طوفان مکن
این بنای شوق را ویران مکن

در میان مستمندان، فرق نیست
این غریق خرد، بهر غرق نیست

صخره را گفتم، مکن با او ستیز
قطره را گفتم، بدان جانب مریز

امر دادم باد را، کان شیرخوار
گیرد از دریا، گذارد در کنار

سنگ را گفتم بزیرش نرم شو
برف را گفتم، که آب گرم شو

صبح را گفتم، برویش خنده کن
نور را گفتم، دلش را زنده کن

لاله را گفتم، که نزدیکش بروی
ژاله را گفتم، که رخسارش بشوی

خار را گفتم، که خلخالش مکن
مار را گفتم، که طفلک را مزین

رنج را گفتم، که صبرش اندک است
اشک را گفتم، مکاهش کودک است
گرگ را گفتم، تن خردش مدر
دزد را گفتم، گلوبندش مبر

بخت را گفتم، جهانداریش ده
هوش را گفتم، که هشیاریش ده

تیرگیها را نمودم روشنی
ترسها را جمله کردم ایمنی

ایمنی دیدند و نایمن شدند
دوستی کردم، مرا دشمن شدند

کارها کردند، اما پست و زشت
ساختند آئینه‌ها، اما ز خشت

تا که خود بشناختند از راه، چاه
چاهها کردند مردم را براه

روشنیها خواستند، اما ز دود
قصرها افراشتند، اما به رود

قصه‌ها گفتند بی‌اصل و اساس
دزدها بگماشتند از بهر پاس

جامها لبریز کردند از فساد
رشته‌ها رشتند در دوک عناد

درسها خواندند، اما درس عار
اسبها راندند، اما بی‌فسار

دیوها کردند دربان و وکیل
در چه محضر، محضر حی جلیل
سجده‌ها کردند بر هر سنگ و خاک
در چه معبد، معبد یزدان پاک

رهنمون گشتند در تیه ضلال
توشه‌ها بردند از وزر و وبال

از تنور خودپسندی، شد بلند
شعله‌ کردارهای ناپسند

وارهانیم آن غریق بی‌نوا
تا رهید از مرگ، شد صید هوی

آخر، آن نور تجلی دود شد
آن یتیم بی گنه، نمرود شد

رزمجوئی کرد با چون من کسی
خواست یاری، از عقاب و کرکسی

کردمش با مهربانیها بزرگ
شد بزرگ و تیره دلتر شد ز گرگ

برق عجب، آتش بسی افروخته
وز شراری، خانمانها سوخته

خواست تا لاف خداوندی زند
برج و باروی خدا را بشکند

رای بد زد، گشت پست و تیره رای
سرکشی کرد و فکندیمش ز پای

پشهای را حکم فرمودم که خیز
خاکش اندر دیده خودبین بریز
تا نماند باد عجبش در دماغ
تیرگی را نام نگذارد چراغ

ما که دشمن را چنین می پروریم
دوستان را از نظر، چون می بریم

آنکه با نمرود، این احسان کند
ظلم، کی با موسی عمران کند

این سخن، پروین، نه از روی هواست
هر کجا نوری است، ز انوار خداست
Musa'nun annesi Musa'yi Nil'e

Atınca ulu Rabbi'nin emriyle,

Baktı kıydan kendisi özlemle şu sözlerle:

"Ey küçücük günahsız yavrurum,

*Unutursa seni eğer lütfu Tanrının,
Bu kaptansız gemiden nasıl kurtulursun?!*

*Tertemiz Tanrı hatırlamazsa eğer seni,
Sular yok eder, alır götürür tenini!"*

"Bu ne yanlış bir düşünce" diye hemen vahiy geldi:

"Yolcumuz bizim bak konağında şimdi.

*Yırt da at kuşku perdesini aradan sen,
Bak bakalım kar mı ettin zarar mı sen?!*

*Tuttuk bak biz attın ya onu sen,
Gördün Tanrı'nın elini, tanımadın onu sen.*

*Annelik aşkı ve sevgisi sadece sendeki,
Adalet ve kulunu koruma bizim töremizdeki.*

*Bir oyun değil Tanrı'nın işi, kaybetme kendini;
Alıp götürdük senden onu; geri getiririz onu biz geri.*

*Suyun üzeri beşiğinden daha iyi ona,
Akan su dadı, dalgalar anne ona.*

*Kendiliğinden coşup taşmaz ırmaklar,
Biz ne buyurursak onu yaparlar onlar.*

*Denize tufan buyruğunu biz veririz;
Sele de dalgaya da buyruğu biz veririz.*

*Sakın Tanrı'ya unutmayı yaraştırma ha;
Küfür yüküdür bu, sakın bu yükü yüklenme ha!*

İyisi mi sen dön ve teslim et bize onu,
Nicedir bizden çok sever oldun sen onu?!

Gördüğün varlık resmi, ayvanımızdan bir resim bizim.
Toprak da, su da, rüzgar da hayranımız bizim.

Kopup giden bir damla şu ırmakta
Bir işi yapmak için koşmakta.

Nice kaybolmuşları bulup getirmişiz biz.
Nice azıksızları beslemişiz biz.

Misafirimiz bizim nerde bir zavallı varsa.
Tanıdığımız bizim nerde bir kimsesiz varsa.

Kabul etmeseler de bizi çağırırız biz.
Örteriz ayıplarını kötülük de yapsalar biz.

Bizim işnemiz o ne diktiyse her nerede
Yandı ateşimizden bir mum yandıysa her nerede.

Bir gemi korkunç dalganın sürüklemesiyle
Gidince yokluk girdabına doğru,

Amansız bir yel gidişini engelledi,
Yazgıları gemidekilerin kararıp sönuverdi.

Kalmadı gücü ne demirin ne yolcuların,
Kalmadı eline bir gücü kaptanın.

Azıcıktır kaptanların zekası,
Tek olan Tanrı evren gemisinin kaptanı.

Bağların örgüleri koşturdu, çözüldü.
Nereden bir yol bulduysa dalga akıp gidiverdi.

Mal, mülk insan ne varsa su aldı, götürdü;
O giden kalabalıklardan küçücük bir çocuk kalıverdi.

Zavallı çocuk bir güvercin gibi kanatları verdi;
Denize annesinin eteği gibi sarılı verdi.

Dalga onu önce tomar gibi sarmaladı,
Sert yel onunla savaşmaya niyetlendi.

Denize: "Artık tufan koparmak yok;
Bu aşk yapısını yıkmak yok" dedim.

Muhtaçlar arasında fark yok;
Bu küçücük denize düşmüşse boğulmak yok.

Kayaya: "Onunla dalaşma" dedim.
Damlaya: "O yana doğru akma" dedim.

Buyurdum yele: "O sütü emen çocuğu,
Alsın denizden ve getirsin kıyıya"

Taşa: "Altında yumuşacık ol onun" dedim.
Kara: "Simsıcak su ol" dedim.

Sabaha: "Gül yüzüne onun" dedim.
Işığa: "Dipdiri tut gönlünü onun" dedim.
Laleye: "Git, yanında çık onun" dedim.
Çiğge: "Git, yüzünü yıka onun" dedim.

Dikene: "Dokunma halhalına onun" dedim.
Yılana: "Sokma bu yavrucuğu" dedim.

Sıkıntıya: "Sabrı azıcık onun" dedim.
Gözyaşına: "İncitme! Çocuk o" dedim.

Kurda: "Küçücük tenini parçalama onun" dedim.
Hırsıza: "Götürme gerdanlığını onun" dedim.

Bahta: "Hükümdar yap onu" dedim
Akla: "Akıl ver ona" dedim

*Karanlıkları aydınlık gösterdim hep ona,
Korkuları güvence yaptım hep ona.*

*Güvence görüp güveni yitirdiler onlar.
Dostluk yaptım, düşman oldular bana onlar.*

*Bir şeyler yaptılar; ancak alçakça ve kötü onlar.
Aynalar yaptılar; ancak kerpiçten onlar.*

*Kuyudan kurtulup yolu bulunca onlar,
Kuyular kazdılar insanlar için yollara onlar.*

*Aydınlıklar istediler; ancak kapkara dumandan;
Saraylar yücelttiler; ancak su üzerinde onlar.*

*Hikayeler anlattılar; ancak asılsız, temelsiz.
Hırsızları getirip bekçi yaptılar onlar.*

*Kadehleri bozgunculukla doldurdular onlar.
İpler eğirdiler inat içinde onlar.*

*Dersler okudular, ancak utanç dersleri.
Atlar sürdüler ancak yularsız atlar onlar.
Azgınları kapıcı ve vekil yaptılar;
Hangi makamda?! Dirdiri Ulu Tanrı'nın makamında.*

*Her taş her toprağa secde ettiler.
Hangi tapmakta?! Tertemiz Tanrı'nın tapınağında.*

*Kılavuz oldular sapkınlık çölünde.
Azıklar aldılar günahattan suçtan.*

*Bencilik tandırından yükseldi
Bunca çirkin işlerin alevleri.*

*Kurtardık suya düşmüş o azıksız biz;
Kurtulunca ölümden avı oldu hevesinin.*

*Sonunda o tecelli ışığı duman oluverdi;
O günahsız öksüz, Nemrud oluverdi.*

*Ben gibi biriyle savaşmaya kalktı,
Yardım istedi kartaldan, akbabadan.*

*Sevgimle büyütüp besledim onu,
Büyüdü, daha kara yürekli oldu kurttan o.*

*Kibir şimşegi nice ateşler yaktı.
Bir kılıcımdan nice yuvalar yandı.*

*Tanrılık lafları etmek istedi;
Borcunu, kalesini Tanrının yıkmak istedi.*

*Kötü düşündü, alçaldı ve kara düşünceli oluverdi,
Serkeşlik yaptı; yıkıverdim onu ben.*

*Buyruk gönderdim bir sivrisineğe: "Kalk!
Bencillik gözüne saç toprağı" dedim.*

*Kalmasın kibir yeli kafasında diye bundan böyle .
Karanlığa aydınlık demesin diye bundan böyle.
Düşmanı böylesine besleyen biz,
Dostları nasıl gözden uzak tutarız biz!*

*Bu iyiliği böylesine yapan Nemrud'a,
Nasıl haksızlık eder İmran'ın Musa'sına?!*

*Pervin'in bu sözü hevesinden değil ha;
Tanrının ışıklarındandır nerde bir ışık varsa.*

KAYNAKÇA

Ajend, Yakûb, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, Tahran 1363 hş.

Alevî, Bozorg, *Târîh-i Edebiyyât-i Muâsir-i Îrân* (çev. Said Firuzabadî), Tahran 1386 hş.

- Aryenpûr, Yahyâ, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, Tahran 1374 hş.
- Burkaî, Seyyid Muhammed Bâkır, *Sohenverân-i Nâmî-yi Muâsir-i Îrân*, Tahran 1373 hş., I-VI.
- Çavûş Ekberî, Rahîm, *Hekîm-i Bânû-yi Şîr-i Fârsî*, Tahran 1387 hş.
- Dâdbih, Aşğar-Ensârî, Mir Ali, "Pervîn-i İtisamî", *Dâiretü'l-Maârif-i Bozorg-i İslamî/DMBİ*, XIII, 611.
- Hayyâmpûr, Abdürresûl, *Ferheng-i Sohenverân*, Tebriz 1340 hş.
- Karaçî, Ruhengiz, "Pervîn-i İtisamî", *Dânişnâme-yi Zebân ve Edebiyyât-i Fârsî/DZEF*, II, 126-127.
- Kedkeni, Muhammed Rıza Şeffî, *Bâ Çerâğ u Âyîne*, Tahran 1392 hş.
- Mîr Ensârî, Alî, *Meşâhîr-i Edeb-i Fârsî*, Tahran 1376 hş.
- Moayyad, Heshmat, "E'teşâmî, Parvîn" *Encyclopædia Iranica/EIr.*, Iranica.com.
- Muhammedî, Hasan Alî, *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, Tahran 1375 hş.
- Müderriş, Mîrzâ Muhammed Ali, *Reyhânetü'l-edeb fî terâcimi'l-marûfîn bi'l-kuna ve'l-lakab*, Tahran 1364 hş.
- Nevruzî, Cihânbehş, *Edebiyyât-i Muâsir*, Tahran 1375 hş.
- Pervîn-i İtisamî, *Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî*, (İntişarât-i Dustân), Tahran 1385 hş.
- Pervîn-i İtisamî, *Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî*, (İntişarât-i Şirket-i Taavunî-yi Kârâferînân-i Ferheng u Huner), Tahran 1388 hş.
- Pervîn-i İtisamî, *Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî*, (Neşr-i Sales), Tahran 1388 hş.
- Pervîn-i İtisamî, *Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî*, (Sedâ-yi Muâsir), Tahran 1385 hş.
- Pervîn-i İtisamî, *Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî*, (yay. Feridûn-i Danâyî), Tahran 1371 hş.
- Pervîn-i İtisamî, *Dîvân-i Pervîn-i İtisâmî*, (yay. Hasan Ahmedî-yi Givî), Tahran 1381 hş.
- Purcevâdî, Nasrullâh, *Zebân-i Hâl Der İrfân ve Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran
- Rypka, Jan, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân* (çev. Kerîm-i Keşâverz), Tahran 1370 hş.
- Safâ, Zebîhullâh, *Genc-i Sohen*, Tahran 1961, III, 291-308;

Savi, Saime İnal, "Pervîn-i İ'tisâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/DİA*, (İstanbul 2007) XXXIV, 246.

Şâh Hüseyinî, Mihrî, *Zenân-i Şâir-i İrân*, Tahran 1374 hş., 114-126.

Şekîba, Pervîn, *Şir-i Fârsî Ez Ağâz Tâ İmrûz*, Tahran 1373 hş.

Yâdnâme-yi Pervîn-i İtisâmî (ed. Ali Dehbaşî), Tahran 1370 hş.

Yâhakkî, Muhammed Cafer, *Çun Sebû-yi Teşne/Edebiyyât-i Muâsir- i İrân*, Tahran 1375 hş.

Yûsufî, Ğulâmhuseyn, *Çeşme-yi Rûşen*, Tahran 1373 hş.

Zerkanî, Seyyid Mehdî, *Çeşmendâz-i Şi'r-i Muasir-i İrân*, Tahran 1378 hş.

Zerrînkûb, Abdülhuseyn, *Ez Gozeşte-yi Edebî-yi İrân*, Tahran 1358 hş.

Zerrînkûb, Abdülhuseyn, *Defter-i Eyyâm*, Tahran 1375 hş.

Zerrînkûb, Abdülhuseyin, *Bâ Kârân-i Hulle*, Tahran 1367 hş.